

THE HEBREW UNIVERSITY
OF JERUSALEM

ЕВРЕЙСКИЙ
УНИВЕРСИТЕТ
В ИЕРУСАЛИМЕ

SAINT PETERSBURG
STATE UNIVERSITY

САНКТ-ПЕТЕРБУРГСКИЙ
ГОСУДАРСТВЕННЫЙ
УНИВЕРСИТЕТ

JUDAICA PETROPOLITANA

Scholarly Journal
Научно-теоретический журнал

№ 2 2014

Jerusalem – St. Petersburg
5775

Иерусалим – Санкт-Петербург
2014

Академия
Исследования Культуры

Mandel Institute of Jewish Studies
Chais Center for Jewish Studies

Department of Jewish Culture
at Saint Petersburg State University

Институт еврейских
исследований им. Мандела
Центр Чейза по развитию иудаики

Кафедра еврейской культуры
Санкт-Петербургского
государственного университета

JUDAICA PETROPOLITANA

Editorial Council:

H. Ben-Shammai (Jerusalem), B. Chiesa (Turin), A. Dykman (Jerusalem), P. Fenton (Paris), D. Fishman (New York), R. Sh. Ganelin (St. Petersburg), S. Goldin (Jerusalem), V. E. Kelner (St. Petersburg), G. Khan (Cambridge), A. B. Kovelman (Moscow), J. Nom de Deu (Madrid), A. Rofe (Jerusalem), D. E. Rozenson (Moscow/Jerusalem), S. Ruzer (Jerusalem), S. Stampfer (Jerusalem).

Editorial Board:

Editors-in-chief: С. Aslanov (The Hebrew University of Jerusalem), I. R. Tantlevskij (St. Petersburg State University).

Editor: I. Lurie (The Hebrew University of Jerusalem).

Executive secretaries: M. Berkovich (The Hebrew University of Jerusalem), E. S. Norkina (St. Petersburg State University), V. V. Fedchenko (St. Petersburg State University).

Technical secretary: N. M. Kuznetzova (St. Petersburg State University).

Редакционный совет:

Х. Бен-Шаммай (Иерусалим), Р. Ш. Ганелин (Санкт-Петербург), С. Гольдин (Иерусалим), А. Дикман (Иерусалим), В. Е. Кельнер (Санкт-Петербург), А. Б. Ковельман (Москва), Б. Кьеза (Турин), Х. Ном де Деу (Мадрид), А. Рофэ (Иерусалим), Д. Е. Розенсон (Москва/Иерусалим), С. Рузер (Иерусалим), П. Фентон (Париж), Д. Фишман (Нью-Йорк), Г. Хан (Кембридж), С. Штампфер (Иерусалим).

Редакционная коллегия:

Главные редакторы: С. Асланов (Еврейский университет в Иерусалиме); И. Р. Тантлевский (Санкт-Петербургский государственный университет).

Редактор: И. Лурье (Еврейский университет в Иерусалиме).

Исполнительные секретари: М. Беркович (Еврейский университет в Иерусалиме); Е. С. Норкина (Санкт-Петербургский государственный университет), В. В. Федченко (Санкт-Петербургский государственный университет).

Технический секретарь: Н. М. Кузнецова (Санкт-Петербургский государственный университет).

All contributions submitted to *Judaica Petropolitana* are peer-reviewed
Все публикуемые в журнале *Judaica Petropolitana* статьи проходят экспертную оценку

Издание номера подготовлено при поддержке
Российского Еврейского Конгресса

СОДЕРЖАНИЕ

Исследования

- В. Е. Кельнер.** Барьер: М. М. Винавер и еженедельник «Еврейская трибуна».....5
- В. Лукин.** Наполеоновские войны и российские евреи: 200 лет памяти.....33
- О. Ю. Минкина.** Семейные конфликты и семейные истории евреев в российских делопроизводственных документах начала XIX в. 51
- А. В. Зорницкий.** Западноукраинские диалектные заимствования в сборнике рассказов Йосифа Бурга «на Черемоше» 71

Рецензии

- Vassili Schedrin.** At Home In Russia [Rev. of: Glants, Musya. Where is My Home? The Art and Life of the Russian Jewish Sculptor Mark Antokolsky, 1843–1902. Lanham, MD: Lexington Books, a division of Rowman & Littlefield Publishers, 2010] 86
- Ю. Рец.** Хаим Житловский — теоретик секулярного еврейского национализма [Рец. на: K. Schweigmann-Greve. Chaim Zhitlowsky: Philosoph, Sozialrevolutionär und Theoretiker einer säkularen nationaljüdischen Identität. Hannover: Wehrhahn, 2012].....91

Публикации и переводы

- «Новости»: Дневник Хаима Авраама Шапира из Могилева (1873–1917).
Редакция рукописи и примечания: Д. Асаф.
Вводная статья: А. Литин, Д. Харув 98
- Приложение. Завещания автора дневника (1910–1917) 153

דוד אסף. 'ובאותו קיץ נתהוו כמה חדשות בעירנו': יומנו של חיים אברהם שפירא (1873–1917).....ב

יומנו של חיים אברהם שפירא ממוהילב. ההדיר מכתב היד והוסיף הערות דוד אסף.....ו

נספח. צוואותיו של חיים אברהם שפירא (1910–1917).....ג

⁵⁴⁶ ארמון החורף בפטרבורג, שהיה ארמונם של הצארים מאז ימיה של יקטרינה הגדולה. אחרי מהפכת פברואר קבעה שם הממשלה הזמנית את מושבה. ב-25-26 אוקטובר (7-8 בנובמבר) 1917 הותקף הארמון בידי הגוורדיה האדומה, המלחים והחיילים ומהלך זה ציין את תחילת המהפכה הבולשביקית. למעשה, נקברו הפועלים, שנהרגו במהפכת פברואר, בשדה מרס (Марсово поле).

⁵⁴⁷ כלומר, המילה 'ציון' נרקמה בתוך המגן דוד.

⁵⁴⁸ כלומר, 1 במאי על פי התאריך הגרגוריאני המקובל מחוץ לרוסיה.

⁵⁴⁹ ראשיתו של 1 במאי כחג הפועלים הבינלאומי היא בהפגנות פועלים שנערכו בקנדה ובארצות הברית ב-1 במאי 1886, בהן ביקשו פועלים למחות על ניצולם ולקדם את זכויותיהם. באימפריה הרוסית, למרות איסור לציין יום זה, הוא צוין באופן נרחב. בברית המועצות 1 במאי הפך לחג רשמי.

⁵⁵⁰ מן הסתם, רומז לכך שאם נזכה נבחין בין חגם של אומות העולם לבין חגם של יהודים. השוו לעיל, הערה 275.

⁵⁵¹ "ז באייר תרע"ז (9 במאי 1917).

⁵⁵² טיפוס.

⁵⁵³ מאחורי.

⁵⁵⁴ שער וילנה. בוראק (барак) צריך ברוסית. קיים רישום פטירה.

⁵⁵⁵ א' בסיון תרע"ז (22 במאי 1917).

⁵⁵⁶ 25 ביוני 1917.

⁵⁵⁷ כ"ג בניסן תרע"ז (15 באפריל 1917).

⁵⁵⁸ 28 באוקטובר 1917.

⁵⁵⁹ כלומר, חבר רשמי בחברת ביקור חולים, המסונפת לבית מדרש 'זריזין', על פי הכלל שקבעו חז"ל 'זריזין מקדימין למצוות' (פסחים, ד ע"א). כאן מסתיים היומן. חמישה חודשים לאחר מכן נפטר הכותב.

⁵⁶⁰ 9 באפריל 1918.

⁵⁶¹ שורה זו נכתבה בידי משה גנקין, בעלה של שרה דישא, בתו של חיים אברהם שפירא.

⁵⁶² 7 ביוני 1903. יחיאל מיכל שפירא, אביו של חיים אברהם, נפטר בתאריך זה. שורה זו נכתבה בידי נכדו יוסף, בנו של חיים אברהם. על פי רישום פטירה, מיכל בן אברהם שפירא נפטר בגיל שבעים ושבע מדום לב.

- 522 י"ד בחשון תרע"ז (10 בנובמבר 1916).
- 523 20 בינואר 1917.
- 524 27 בינואר 1917.
- 525 30 בינואר 1917.
- 526 כלומר, אלה שגויסו, אך עדיין לא נשלחו לחזית.
- 527 16 בפברואר 1917.
- 528 על פי מלכים ב, יט 3; ישעיה, לז 3.
- 529 8 במרס 1917.
- 530 עיר הבירה היא פטרוגרד. בשנים 1703-1914 נקראה סנקט-פטרבורג.
- 531 מהפכת פברואר התחילה למעשה ב-17 בפברואר 1917 (2 במרס לפי הלוח החדש) בהכרזת שבייתה בבית החרושת פוטילוב הענק (36,000 פועלים), שבעקבותיה, ב-22 בפברואר (7 במרס) ההנהלה השביתה את המפעל. ההחלטה הזאת עוררה את תנועת הסולידריות בקרב פועלי העיר. ב-23 בפברואר (8 במרס), "יום האישה הבינלאומי", החלו אספות פוליטיות במקומות רבים. חיילים רבים, שנשלחו לפזר את האספות ולאסור את ראשי המתסיסים, הצטרפו אל המפגינים. כך החלה המהפכה.
- 532 הדומה הממלכתית (Государственная Дума), היא הפרלמנט הרוסי, שנבחרה לראשונה בשנת 1906 ופוזרה ב-6 (19) באוקטובר 1917.
- 533 12 במרס 1917.
- 534 הוועד הזמני של הדומה הממלכתית הכריז ב-28 בפברואר (13 במרס) 1917, שהוא לוקח את השלטון לידי.
- 535 במוהילב.
- 536 15 במארס 1917.
- 537 רוצה לומר: אילצוהו.
- 538 הנסיך הגדול מיכאיל אלכסנדרוביץ', אחיו של הצאר ניקולאי השני. למחרת, ב-3 (16) במרס 1917 מיכאיל קרא לאזרחי רוסיה להישמע לממשלה הזמנית עד כינוס האספה המכוננת, שתקבע את צורת השלטון. נרצח ב-1918 על יד העיר פרם בידי קבוצת אנשי השלטון הבולשביקי המקומיים.
- 539 רפובליקה. עם התפטרותם של הצאר ניקולאי השני ושל אחיו מיכאיל עבר השלטון לידי ממשלה זמנית. תחילה עמד בראשותה הנסיך גאורגי לבוב, ולאחר ארבעה חודשים מונה לראש הממשלה הסוציאליסט אלכסנדר קרנסקי. ממשלה זו הופלה ב-25 באוקטובר (7 בנובמבר) 1917 על ידי הבולשביקים.
- 540 ב-21 במרס (4 באפריל) 1917 פורסם צו הממשלה הזמנית על ביטול כל ההגבלות הלאומיות והדתיות ברוסיה, ובכך ניתנו גם ליהודי רוסיה כל הזכויות האזרחיות והלאומיות.
- 541 על פי אסתר, ח 17.
- 542 חופש.
- 543 22 במרס 1917.
- 544 הצאר ניקולאי השני ובני משפחתו נאסרו תחילה בארמונם בצארסקויה סלו. באוגוסט 1917 הוצאו משם והועברו לטובולסק. ביולי 1918 הוצאו כל בני המשפחה להורג בעיר יקטרינבורג.
- 545 5 באפריל 1917.

- ⁴⁹⁰ כלומר, לוואי ונזכה להבחין בין מלך גוי לבין מלכי ישראל. ראו לעיל, הערה 275.
- ⁴⁹¹ 20 בספטמבר 1915.
- ⁴⁹² בידיש: כרטיסים כחולים, דהיינו תעודות פטור משירות צבאי מדרגה שנייה (ראו לעיל, הערה 483 ולהלן, הערה 506).
- ⁴⁹³ חמישה שנתונים.
- ⁴⁹⁴ 25 בספטמבר 1915.
- ⁴⁹⁵ ב-21 בספטמבר 1915 בולגריה גייסה את צבאה וב-14 באוקטובר 1915 פתחה במלחמה נגד סרביה.
- ⁴⁹⁶ בספר בראשית, פרק יד מתוארת מלחמתם של ארבעה מלכים בחמישה מלכים אחרים ('ארבעה מלכים את החמשה', בראשית, יד 9).
- ⁴⁹⁷ כ"ז בתשרי תרע"ו (5 באוקטובר 1915).
- ⁴⁹⁸ ח' בחשון תרע"ו (16 באוקטובר 1915).
- ⁴⁹⁹ בנו היחיד של ניקולאי השני ויורש העצר, אלכסיי, נולד ב-30 ביולי (12 באוגוסט) 1904, והיה אז בן אחת עשרה.
- ⁵⁰⁰ 15 בנובמבר 1915.
- ⁵⁰¹ 17 בפברואר 1916.
- ⁵⁰² מוצרים.
- ⁵⁰³ מרקאות הוא כינוי לבולים. הכוונה היא שהממשלה אספה את כל מטבעות המתכת והחליפה אותם בשטרות נייר. 'אגורה' היא קופיקה.
- ⁵⁰⁴ צריך להיות: יבואו.
- ⁵⁰⁵ 6 במרס 1916.
- ⁵⁰⁶ בידיש: כרטיסים לבנים (ראו לעיל, הערה 483). 'המקולקלים לגמרי' – הנכים.
- ⁵⁰⁷ 10 באפריל 1916.
- ⁵⁰⁸ כרטיסים אדומים. ראו להלן, הערה 517.
- ⁵⁰⁹ 28 במאי 1916.
- ⁵¹⁰ מוצרים.
- ⁵¹¹ תשעה באב חל ב-8 באוגוסט 1916.
- ⁵¹² כלומר, הגויים.
- ⁵¹³ 28 באוגוסט 1916. ב-27 באוגוסט 1916 ממשלת רומניה הכריזה מלחמה נגד אוסטרו-הונגריה.
- ⁵¹⁴ 7 בספטמבר 1916.
- ⁵¹⁵ 6 באוקטובר 1916.
- ⁵¹⁶ בזכות היותו מורה בבית ספר נפטר משירות צבאי.
- ⁵¹⁷ כרטיסים אדומים.
- ⁵¹⁸ מעבד עורות.
- ⁵¹⁹ מוסדות נבחרים של הנהלה עצמית מקומית באימפריה הרוסית (земство). בפלך מהילב פעלה מועצה כזאת בשנים 1903-1917.
- ⁵²⁰ 19-11 באוקטובר 1916.
- ⁵²¹ 2 בנובמבר 1916.

- 461 כלומר, לגיוס החרום נקראו גם חיילי מילואים שהשתחררו לפני שמונה עשרה שנים. בהמשך יפרט הכותב על הגיוסים השונים.
- 462 איסור מטעם השלטונות.
- 463 30 באוקטובר 1914. באותו יום הפציצו ספינות תורכיות את אודסה וערים נוספות על חוף הים השחור. כבר באוגוסט 1914 חתמה גרמניה על ברית סודית עם תורכיה, שהביאה להצטרפותה לציר מדינות המרכז.
- 464 28 בינואר 1915.
- 465 הקלות (льготы).
- 466 בשל המלחמה בוטלו כל ההקלות הקודמות ובהן גיוס על פי הגרלה או פטור משירות צבאי לבנים יחידים.
- 467 סיביר.
- 468 לירות ברובים.
- 469 14 באפריל 1915.
- 470 24 במאי 1915.
- 471 למרות ברית קודמת, שהייתה לאיטליה עם האימפריה האוסטרית, היא הצטרפה למדינות ההסכמה (בריתניה, צרפת ורוסיה) ונלחמה נגד אוסטריה וגרמניה.
- 472 28 במאי 1915.
- 473 פלכי קובנה וקורלנד היו קרובים לחזית המלחמה עם גרמניה ('השונא').
- 474 הגירוש בוצע בתוך 24 שעות. על גירוש כמאתיים אלף יהודים מהחלקים המערביים של פלכי קובנה, קורלנד, סובאלק וגרודנה בחודשים אפריל-מאי 1915, ראו: דובנוב, דברי ימי עם עולם (לעיל, הערה 277), עמ' 263.
- 475 ועדים. הוועד היהודי לעזרת נפגעי המלחמה הוקם בפטרבורג ב-18 באוגוסט 1914. ראו: מרה סברדלובה, "הוועד היהודי לעזרת נפגעי המלחמה" (יקופ"ו) ברוסיה, 1914-1916, יהדות זמננו, 4 (תשמ"ח), עמ' 269-288.
- 476 כלומר, מקומות ש'החליפו ידיים' במהלך המלחמה, נחרבו בידי הצבא הנסוג.
- 477 5 ביוני 1915.
- 478 קנדה.
- 479 שורה זו נוספה מאוחר יותר מעל השורה המקורית.
- 480 20 באוגוסט 1915.
- 481 23 באוגוסט 1915.
- 482 אנשי עתודה ומילואים.
- 483 'הכרטיס הלבן'. כך כונתה תעודת הפטור משירות צבאי. התעודות סווגו על פי צבעיהם.
- 484 לביקורת, כלומר להתייצב שוב בפני ועדת גיוס.
- 485 מטה המפקד העליון של הצבא הרוסי, אשר החל לפעול במוהילב ב-8 (21) אוגוסט 1915.
- 486 מטה המפקד העליון הועבר מבאראנוביצ' (פלך מינסק) למוהילב.
- 487 5 בספטמבר 1915.
- 488 6 בספטמבר 1915.
- 489 על פי התלמוד, הרואה מלך ממלכי אומות העולם צריך לברך: 'ברוך שנתן מכוודו לבריותיו' (ברכות, נח ע"א).

עושיין רצונו של מקום אין מתיראין מכל אלו שנאמר [ירמיה, י 2] כה אמר ה' אל דרך הגוים אל תלמדו ומאותות השמים אל תחתו כי יחתו הגוים מהמה'.

⁴³⁴ "ב באייר תרע"ב (29 באפריל 1912). מעניין, ששפירא לא ציין את מותו של יוסף ויתקין, בן אחותו, ב-22 בינואר 1912, בראשון לציון.

⁴³⁵ ראו לעיל, הערה 118.

⁴³⁶ 3 ביוני 1913.

⁴³⁷ 17 ביוני 1913.

⁴³⁸ ד' בטבת תרס"ב (14 בדצמבר 1901) היה יום שבת.

⁴³⁹ 6 באוגוסט 1913.

⁴⁴⁰ הנסיעה לארץ ישראל הלוך ושוב והשהות בה נמשכו כחודשיים.

⁴⁴¹ כ"ד באלול תרע"ג (26 בספטמבר 1913) היה יום שישי.

⁴⁴² על תכניתו ללמוד ירושלמי ותקוותו לסיימו בארץ ישראל ראו לעיל, הערה 384.

⁴⁴³ יום חמישי, 5 במרס 1914.

⁴⁴⁴ ראו לעיל, הערה 202.

⁴⁴⁵ על שם שמעון ויתקין, גיסו של הכותב, שעלה לארץ ישראל בשנת 1904 ונפטר בצפת בשנת 1905.

⁴⁴⁶ יום שישי, י"ד בניסן תרע"ד (10 באפריל 1914).

⁴⁴⁷ תאורת חשמל.

⁴⁴⁸ כלומר, שלוש שנים קודם לכן, בשנת 1911, סודרה תאורת חשמל בעיר ורק עתה חובר לחשמל גם בית המדרש.

⁴⁴⁹ על פי התפילה הנאמרת בתפילת שחרית: 'אור חדש על ציון תאיר ונזכה כלנו מהרה לאורו'.

⁴⁵⁰ צום תשעה באב חל בשבת (1 באוגוסט 1914), ובשל כך נדחה ליום ראשון. ב-1 באוגוסט הכריזה גרמניה מלחמה על רוסיה. רוסיה החלה מיד בגיוס כוחות מילואים וכך החלה מעורבותה במלחמת העולם הראשונה.

⁴⁵¹ על פי המשנה (מסכת תענית, פרק ד, ו), בתשעה באב אירעה שורה של אסונות. מכאן ואילך נחשב יום זה במסורת כיום המועד לפורענויות.

⁴⁵² חיילי המילואים.

⁴⁵³ במלחמת העולם הראשונה לחמו צבאות רוסיה, צרפת ובריטניה נגד צבאות גרמניה ואוסטריה.

⁴⁵⁴ כלומר ביום ראשון, י' באב (2 באוגוסט). כאמור לעיל, באותה שנה נדחה הצום משבת ליום ראשון.

⁴⁵⁵ על דרך הפסוק 'ועת צרה היא ליעקב וממנה יִנְשָׁע' (ירמיה, ל 7).

⁴⁵⁶ 13 בספטמבר 1914.

⁴⁵⁷ מתורכיה, שכללה אז גם את ארץ ישראל.

⁴⁵⁸ ב-2 באוגוסט 1914 ממשלת רוסיה פרסמה צו, ולפיו נאסרה מכירת משקאות אלכוהוליים בזמן המלחמה. האיסור נמשך להלכה עד שנת 1923. בשל כך לא ניתן היה להשיג גם יין מתוק לקידוש.

⁴⁵⁹ בשמחת תורה במיוחד מרבים לשתות יי"ש.

⁴⁶⁰ פלך ויטבסק.

408 בנו של הרב המפורסם יוסף דוב (יושע בער) הלוי סולוביצ'ק (1820-1892), מחבר ספר 'בית הלוי' ורבה של בריסק דליטא. מעט עליו: חיים קרלינסקי, הראשון לשושלת בריסק, ירושלים תשמ"ד (מהדורה שנייה – תשס"ד), עמ' 5, הערה 2. שמחה סולוביצ'ק נפטר בשנת 1921.

409 יום שישי, 8 בספטמבר 1911.

410 יום ג', 12 בספטמבר 1911.

411 כנראה, בקומה הראשונה של בית המדרש. ראו: צוואות חיים אברהם שפירא, תרע"ב, סימן ט.

412 שלושה חדרים, לא כולל מטבח.

413 על מחלתו ראו לעיל, הערה 402.

414 ערב סוכות היה ביום שישי, י"ד בתשרי תרע"ב (6 באוקטובר 1911).

415 כ"ז באב תרע"א (21 באוגוסט 1911). תינוקת זו, רחל, היתה בת ארבעה חודשים במותה. ראו לעיל, הערה 406.

416 יום הושענה רבה חל ביום שישי, כ"א בתשרי תרע"ב (13 באוקטובר 1911), וכאן מדובר על הלילה שלפניו. על פי רישום פטירה, בנימין בן מאיר צילביץ', בן שבעים, נפטר בכ"ד בתשרי תרע"ב (16 באוקטובר 1911) מבקע כלאו.

417 קרוגוליה (Круглое), עיירה במחוז מוהילב. לפי מפקד 1897, היו בה 1,442 תושבים, מהם 553 יהודים.

418 יום חמישי, 2 בנובמבר 1911.

419 לעיל, הערה 402. ברישום פטירה צוין שמרדכי נפטר משחפת בגיל עשרים ושתיים (נולד בשנת 1889).

420 יום שלישי, ל' בחשוון תרע"ב (21 בנובמבר 1911).

421 לעיל, הערה 381.

422 פוריה הייתה חוה חקלאית ברכס שמעל טבריה. היא הוקמה באופן רשמי ב-1912 על ידי אנשי העלייה השנייה ונטשה בימי מלחמת העולם הראשונה.

423 יום רביעי, ט"ו בכסלו תרע"ב (6 בדצמבר 1911).

424 אביו של הכותב נפטר בשנת תרס"ג. ראו להלן, הערה 562.

425 ד' בטבת תרע"ב חל ביום שני (25 בדצמבר 1911).

426 הגירתה של הבת חנה לאמריקה בשנת 1904 צוינה מן הסתם בדפים החסרים של היומן. באותה עת היא גרה בקנדה, ראו לעיל, הערה 404, ולהלן, הערה 478.

427 על פי התלמוד (מסכת ברכות, כו ע"א): 'טעה ולא התפלל ערבית – מתפלל בשחרית שתיים'.
428 על פי קהלת, א 15: 'מְעֹנֵת לֹא יוּכַל לְתַקֵּן וְחֶסְרוֹן לֹא יוּכַל לְהַמְנוֹת'. ובתלמוד שם: "מעות לא יוכל לתקן" – זה שבטל ק"ש [קריאת שמע] של ערבית וק"ש של שחרית, או תפלה של ערבית או תפלה של שחרית".

429 כלומר, את החוב להגיה את ספר התורה בכל שבע שנים.

430 יום שלישי, 13 בפברואר 1912. קיים רישום לידה.

431 יום רביעי, ל' בניסן תרע"ב (17 באפריל 1912).

432 כלומר, זכויות שהשחיתו אותה בעשן, כדי שניתן יהיה להביט דרכה בשמש מבלי להזיק לעיניים.

433 ליקוי החמה נתפס כאירוע קוסמי מפחיד, והכותב מקווה שהגויים יפחדו ממנו. על פי הנאמר במסכת סוכה, כט ע"א: 'בזמן שהחמה לוקה סימן רע לעובדי כוכבים ... ובזמן שישראל

381 היא סג'רה שבגליל התחתון. היום אילניה. משנת 1902 היתה למושבה שקלטה רבים מבני העלייה השנייה ולמן שנת 1907 היתה למרכז ארגון 'השומר'.

382 י"ד בחשוון תר"ע (29 באוקטובר 1909).

383 ספרי' הוא ילקוט מדרשי הלכה מתקופת התנאים לספרי במדבר ודברים.

384 לצד התלמוד הבבלי (ש"ס) סיים שפירא ללמוד את מדרשי התנאים לספרי התורה (מכילתא [לספר שמות], ספרא [לספר ויקרא] וספרי), וכן קבצי מדרשי מאוחרים (ששפירא סבר כי גם הם מתקופת התלמוד): פרקי דרבי אליעזר, תנא דבי אליהו, סדר עולם ואותיות רבי עקיבא.

385 11 ביוני 1910.

386 על פי מסכת מועד קטן, כח ע"א. מילולית: ועשיתי יום טוב לתלמידי חכמים ואמרתי יצאתי מכת. על פי המסורת, בגיל שישים נפטר אדם מדין כרת ועליו לציין זאת בסעודת מצווה.

387 12 ביוני 1910, ערב חג השבועות.

388 יום שבת, י"א בסיון תר"ע (18 ביוני 1910).

389 י"ב בסיון (19 ביוני).

390 על פי בראשית, יט 24 (מהפכת סדום ועמורה).

391 על לופולבו ראו לעיל, הערה 347.

392 על פי דברים, יג 17 (עיר הנידחת).

393 מתכות.

394 חלק.

395 שם הרחוב שעבר, כנראה, לאורך הנהר דוברז'ונקה.

396 יום חמישי, 10 בנובמבר 1910.

397 קויידנוב (Koydanovo), עיירה בפלך מינסק, היום דזרז'ינסק (Dzerzhinsk). לפי מפקד 1897 היו בה 4,744 תושבים, מהם 3,156 יהודים (66.5%).

398 כלומר, אלה שלא קדשו את הלבנה המכוסה, והאמינו שה' יגרש את העננים והלבנה תיראה כדי שיוכלו לקדשה כדן (במוצאי שבת וכעבור שבעה ימים מן המולד) – הפסידו את המצווה, שכן הלבנה לא נראתה...

399 יום רביעי, 4 בינואר 1911.

400 קייב.

401 28 במרס 1911.

402 דלקת ריאות או מחלת ריאות אחרת שפטרה אותו מן השירות הצבאי.

403 5 באפריל 1911

404 23 באפריל 1911. כפי שעולה מן ההמשך (להלן, הערה 426), באותה עת גרה הבת חנה פריידא בקנדה.

405 25 באפריל 1911.

406 רחל היה שם אשתו הראשונה של הכותב.

407 יום שלישי, ג' בסיון (30 במאי 1911). שלושת הימים שלפני חג שבועות מכונים 'מי הגבלה': 'והיו נכונים ליום השלישי, כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם על הר סיני. והגבלת את העם סביב לאמר השמרו לכם עלות בהר' (שמות, יט 12-11). בימים אלה הקלו במנהגי האבלות של ספירת העומר.

³⁶² הערתי אותו משנתו.

³⁶³ 11 בפברואר 1898.

³⁶⁴ על פי נוסח ברכת הלבנה: 'ולבנה אמר שתתחדש עטרת תפארת לעמוסי בטן, שהם עתידים להתחדש כמותה'. עמוסי בטן הוא כינוי לעם ישראל, הנישא כביכול בחיקו של האל.

³⁶⁵ חג שבועות.

³⁶⁶ כלומר, למשך שלושה שבועות.

³⁶⁷ כלומר, לא צם בשל מחלתו.

³⁶⁸ על פי 'צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמעדים טובים' (זכריה, ח 19-20). הצום הרביעי הוא י"ז בתמוז.

³⁶⁹ שבת, 28 בינואר 1899.

³⁷⁰ על פי התורה בן בכור חייב בפדיון (שמות, יג 13, שסכומו הוא חמישה שקלים (במדבר, יח 16). נוהגים לציין טקס עתיק זה בסעודת מצווה ובמתן סכום כסף סמלי לכהן.

³⁷¹ שבת פרשת ויקהל-פקודי של שנת תרנ"ט חלה בכ"ט באדר ב' (11 במרס 1899).

³⁷² שישה.

³⁷³ יום שני, 13 במרס 1899.

³⁷⁴ על דף השער של חלק א: 'ספר שביל טוב, דרושים על פרשיות התורה, תוכם רצוף אהבה להתורה והאמונה ולהאומה הישראלית ולהארץ הקדושה ... חלק ראשון, על ספר בראשית, חברתי בעזה"ת [בעזרת ה' יתברך] אנכי הצעיר שמעון בן יהודה ליב ז"ל ... הובא לבית הדפוס ע"י גיסו של המחבר חיים אברהם במהור"ר יחיאל מיכל שפירא שליט"א (יליד מאהליב דרוסיה), וילגא בדפוס האלמנה והאחים ראם, שנת תרנ"ט לפ"ק'. המחבר, שמעון ויתקין, גר בקורסק ולכן הפקיד בידי גיסו שפירא את ההבאה לדפוס בוויילנה. הספר, שספוג כולו ברעיונות ציוניים, יצא בשני חלקים – לראשון (על ספר בראשית) צורפה הסכמת הרב אברהם יואל אבלסון מאודסה, ולשני (על ספר שמות) צורפו הסכמות הרבנים יצחק יעקב ריינס מלידה ויצחק אלחנן הכהן הנדל. לחלק ב צורפה 'פתיחה לספר שמות' מאת שפירא.

³⁷⁵ ו' באייר תרנ"ט (16 באפריל 1899).

³⁷⁶ 7 באפריל 1899.

³⁷⁷ מכאן חסרים שנים עשר עמודים ביומן המכסים את עשור השנים תר"ס-תר"ע (1900-1910). במהלך תקופה זו נפטר אביו. ראו להלן, הערה 562.

³⁷⁸ יהודים מסורתיים נהגו לשכל אותיותיהן של שנים עבריות שמשמעות צירוף אותיותיהן מבשרת רעה (כגון תר"ע או תרצ"ח, ששונו לעת"ר או תרח"ץ). י"ד בתשרי היה יום רביעי, ערב סוכות. החתונה היתה ערב קודם לכן, ביום ג, י"ג בתשרי תר"ע (28 בספטמבר 1909).

³⁷⁹ זהו יוסף ויתקין (1876-1912), שבהיותו בן 21 (1897) עלה לבדו לארץ ישראל. משנת 1909 ניהל את בית הספר בראשון לציון. התפרסם בקול קורא לצעירי הגולה שחיבר בשנת 1904 ובו קרא לצעירי העם לעלות וליישב את הארץ. ראו: שולמית לסקוב, קול קורא: חיי וזמנו של יוסף ויתקין, תל-אביב 1986; הנ"ל, 'יוסף חיים ויתקין', זאב צחור (עורך), העלייה השנייה: אישים, ירושלים תשנ"ח, עמ' 159-164. על שמו קרוי המושב כפר ויתקין שבעמק חפר.

³⁸⁰ כ"ה בתשרי תר"ע (10 באוקטובר 1909).

³³⁹ על פי הנאמר בתלמוד (ברכות, נט ע"ב) ולדעת רוב הפוסקים אחת לעשרים ושמונה שנים חוזרת השמש למקום ברקיע שבו תלה אותה הקב"ה ביום הרביעי לבריאת העולם. פרק זמן זה מכונה 'מחזור גדול'. מועד ברכת החמה חל בראשית חודש ניסן, ומי שרואה את זריחת השמש באותו יום עליו לברך 'ברוך עושה בראשית'. בשל נדירותו של האירוע נהגו באותה עת להכריז מראש על המועד בבתי הכנסת.

³⁴⁰ שערי תשובה הוא פירוש על חלק 'אורח חיים' שבספר שלחן ערוך, שנכתב בידי הרב חיים מרדכי מרגליות מדובנה. נדפס לראשונה ב-1820 ומאז בכל מהדורות השולחן ערוך. הקטע הרלוונטי הוא בסימן רכט, ג.

³⁴¹ ברכו את ברכת החמה למרות שהשמש היתה מכוסה בעננים.

³⁴² אנו.

³⁴³ הרב משה סופר (1762-1839) מפרשבורג (הונגריה), שכונה על שם ספרו: חת"ם [חדושי תורת משה] סופר, נחשב לאחד מחשובי הפוסקים במאה ה-19. הקטע הרלוונטי הוא בשו"ת חת"ס, אורח חיים, סימן נו, שם כתב כי 'אין דעתי מסכמת כלל' לדעתם של האומרים לברך גם אם לא תיראה החמה.

³⁴⁴ לצד ברכת החמה ('עושה מעשה בראשית') נהגו לומר גם מזמורי תהלים שונים וכן את הפיוט 'אל אדון על כל המעשים' מתוך תפילת שחרית של שבת.

³⁴⁵ כלומר, לעוד הזדמנות לברך את ברכת החמה.

³⁴⁶ 13 במאי 1897.

³⁴⁷ לופולובו (Lupolovo), החלק המזרחי של העיר מוהילב, הנמצא בגדה השמאלית של נהר הדנייפר.

³⁴⁸ מחיצה, קיר המחלק בין חדרים (ברוסית: перегородка).

³⁴⁹ "ז באייר תרנ"ז (19 במאי 1897).

³⁵⁰ מדובר על הרחוב Ветренная (רחוב הרוחות), יותר מאוחר Большая Садовая, עתה Ленинская ועל הפינה שמול רחוב שקלוב (עתה Первомайская).

³⁵¹ 1 (13) ביולי 1897.

³⁵² מונופול. החל משנת 1894 באימפריה הרוסית הונהג בהדרגה מונופול המדינה על ייצור המשקאות החריפים ועל מסחרם. ב-1 (13) ביולי 1897 המונופול הוחל על החבל הצפוני-מערבי: פלכי וילנה, ויטבסק, גרודנה, קובנה, מינסק, מוהילב וסמולנסק.

³⁵³ בעל בית המרזח.

³⁵⁴ מבוע הוא מעיין או מקור מים. וכאן על פי קהלת, יב 6: 'זתשבר כד על המבוע'.

³⁵⁵ מרתף. כאן, כנראה, בית מרזח, והכוונה היא, מן הסתם, לביטול פעילותם הפרטית של בתי המרזח.

³⁵⁶ משרד האוצר, שעתה הוא שהחזיק במונופול על מכירת אלכוהול.

³⁵⁷ יום ו', כ"ט בכסלו תרנ"ח (24 בדצמבר 1897).

³⁵⁸ יום ו', ו' בטבת תרנ"ח (31 בדצמבר 1897).

³⁵⁹ שפירא נהג כמנהג החסידיים ומקצת המקובלים, שהמתינו שבעה ימים מן המולד כדי לקדש את הלבנה, בעוד שהמנהג האשכנזי הרגיל היה להמתין שלושה ימים בלבד (ראו לעיל, הערה 280).

³⁶⁰ בשבוע שלאחר מכן. שבת פרשת ויחי היתה ביום י"ד בטבת תרנ"ח (8 בינואר 1898).

³⁶¹ הציבור.

³¹² זו הגזמה, ואולי היא כוללת גם את מספר הפצועים. על פי הנתונים הרשמיים נספו באסון 1,389 אנשים שנמחצו למוות, ועוד 1,300 נפצעו קשה. אמנם, לפי נתונים לא רשמיים, נהרגו באסון בין 4,000 לבין 6,000 אנשים.

³¹³ 6 (18) במאי 1896. למעשה, ניתנו לקרבנות האסון 90,000 רובל, כלומר כ-70 רובל למשפחת ההרוג.

³¹⁴ יום הולדתה של אלכסנדרה פידורובנה הוא 25 במאי (6 ביוני) 1872. ראו עליה לעיל, הערה 269.

³¹⁵ ראו לעיל, הערה 275.

³¹⁶ 'מניפסט הרוממות', שפרסם ניקולאי השני ב-26 במאי (7 ביוני) 1896, שבו הודה לתושבי מוסקבה.

³¹⁷ 22 ביוני 1896.

³¹⁸ ביום ד', ו' בתמוז (17 ביוני).

³¹⁹ פח.

³²⁰ הקתולים.

³²¹ כרטיסים מודפסים.

³²² 'דאמיק' (домик) ברוסית: בית קטן. הביטוי המלא: вплоть до последнего дома (עד הבית האחרון ממש).

³²³ הרב מטעם הממשלה. היה זה, כנראה, שלמה כהן.

³²⁴ כלומר, זר פרחים. ברוסית: венки. שפירא משתמש במילה רוסית עתיקה: венец.

³²⁵ כלומר, מדליות ואותות הצטיינות. ברוסית: медали.

³²⁶ בית העלמין.

³²⁷ שפירא ציין זאת במיוחד, שכן לווייתו של רטנר הייתה בניגוד גמור לכל כללי המסורת הרבנית.

³²⁸ סעודת הבראה היא סעודה צנועה שמכינים קרובים ושכנים עם שובם של האבלים מבית הקברות.

³²⁹ בני משפחת הנפטר העניקו במתנה את העגלה להובלת ארון המת ל'אנשי רוח הזמן', כלומר ליהודים המודרניים, כדי שתשמש אותם בלוויות העתידיות.

³³⁰ מן הסתם בן משפחתו של הנפטר. 'הגביר הישיש, האזרח הנכבד לדורותיו, הר"ר שלום ראטנר', נזכר בידיעה שנתפרסמה בהמליץ, ה' בטבת תרנ"ה, גיליון 282, עמ' 3. הוא תרם 15,000 רובל לבניין בית אבנים עבור התלמוד תורה במוהילב. בתלמוד תורה זה לימדו הכותב ובנו בנימין (ראו באלבום תמונות).

³³¹ כלומר, לו בי היה הדבר, ואני הייתי המת, לא הייתי רוצה שינהגו בי בגינונים אלה.

³³² על פי הקלח, י 5. כלומר, התבטאות שהושמעה בטעות וסופה שהתגשמה.

³³³ הסיתוהו; שכנעו אותו.

³³⁴ ניתוח. השוו לעיל, הערה 56.

³³⁵ כלומר, בברלין. שלום רטנר נפטר בכ"ו תמוז תרנ"ו (7 ביולי 1896).

³³⁶ בין פְּסָה לעשור הם הימים שבין ראש השנה ליום כיפור.

³³⁷ כחסיד הניח שפירא שני זוגות תפילין, אחד של רש"י ואחד של רבנו תם. ראו גם להלן, סמוך להערה 424.

³³⁸ 7 באפריל 1897.

²⁸⁷ על פי רות, ד 11, וכוונתו גם שתהיה אשתו החדשה דומה לאשתו המנוחה רחל. על פי רישום הפטירה, רחל שפירא נפטרה בגיל 42 מכולרה ט' באלול תרנ"ג, 21 באוגוסט 1893. יום רביעי, כ"ב באלול תרנ"ה (11 בספטמבר 1895).

²⁸⁸ שטר תנאים, ובו מפורטים עניינים שונים הקשורים בחתונה, כגון זמנה, מקומה, גובה הנדוניה, וכיוצא בזה.

²⁹⁰ Knyazhity, עיירה על יד מוהילב. על פי מפקד 1897 היו בעיירה 731 תושבים, מהם 668 יהודים.

²⁹¹ ב' בתשרי תרנ"ו (20 בספטמבר 1895).

²⁹² לשון נקייה לקרי לילה.

²⁹³ מקווה.

²⁹⁴ התחייבות זו שקיבל על עצמו מנוגדת למנהג ולהלכה שיש לשמוח ולאכול בחג ואין להתענות בו (שולחן ערוך, אורח חיים, סימן תקצ"ז), והיא בוודאי משקפת את גודל הזעזוע של שפירא מהאירוע שחוהה.

²⁹⁵ על פי ישעיה, י 10. שפירא רומז לדיון בסוף מסכת יומא (פח ע"א), על מי שראה קרי ביום הכפורים, ולדברי רש"י ותוספות שם, על הפסוק "ראה זרע יאריך ימים".

²⁹⁶ שפירא שלא ראה ברכה בעסקי החנות לאחר פטירת אשתו רחל, החליט למסור את ניהולה לידי בתו ובעלה לעתיד.

²⁹⁷ נראה שזיווגו השלישי של שפירא לא עלה יפה. הוא קורא לאישתו השלישית 'המנגדת', על דרך דברי רש"י לפסוק 'עזר כנגדו' (בראשית, ב 18): 'זכה – "עזר"; לא זכה – "כנגדו" להלחם', ומודה כי ציפיותיו נכזבו.

²⁹⁸ יום ד', א' בטבת תרנ"ו (18 בדצמבר 1895). על פי רישום הנישואין, החתן מנדל היה בן עשרים וארבע.

²⁹⁹ כלומר, על פי הזמן שנקבע מראש בעת חתימת התנאים.

³⁰⁰ יום א', ה' בטבת תרנ"ו (22 בדצמבר 1895).

³⁰¹ מול.

³⁰² מעתה אין הם יכולים לסמוך עוד על הוריהם, אלא רק על הקב"ה, שמשולחנו יאכלו כביכול מכאן ואילך.

³⁰³ יום ג', י"ד בטבת תרנ"ו (31 בדצמבר 1895).

³⁰⁴ דיפתריה (Diphtheria). מחלה חריפה ומדבקת שפוגעת בדרך כלל באזור הגרון.

³⁰⁵ על פי תהלים, ל 6.

³⁰⁶ כ"ה בטבת תרנ"ו (11 בינואר 1896).

³⁰⁷ יום ג', י"ד בסיון תרנ"ו ([14] 26 במאי 1896).

³⁰⁸ חגיגות ההכתרה של ניקולאי השני, שעלה לשלטון שנתיים קודם לכן (1894) מיד לאחר מות אביו, נמשכו שלושה ימים שבמהלכם הוכרז על שבתון בכל האימפריה.

³⁰⁹ במהלך החגיגות במוסקבה, 18 (30) במאי 1896, התרחש האסון שיתואר בשורות הבאות, כאשר אלפי אנשים נדחקו על מנת לזכות במתנות, אותן היו אמורים לחלק לבאים.

³¹⁰ הכתרה (коронация). בלשון התקופה נקראה: священное коронование (ההכתרה הקדושה).

³¹¹ תרגום מיידש: 'אונטער די שטאַט', דהיינו מאחורי העיר. האסון התרחש בצפון-מערב מוסקבה, בשדה המכונה חודיניקה (Khodynka).

272 מרד. ברוסית: мятеж. הכוונה למרד הפולנים בשנים 1863-1864 נגד השלטון הרוסי.
273 הכוונה לפסקה במניפסט מ-14 (26) בנובמבר 1894, שבה נאמר: 'לכל האנשים, אשר נושאים עוד בעונש על השתתפות במרד הפולני משנת 1863, הוענק שחרור מפיקוח משטרתי עם נתינת זכותם למגורים בכל אתר ואתר ועם החזרת זכויותיהם.'

274 כלומר, המתגייסים לצבא יזכו ברישיון מגורים מחוץ לתחום המושב. דבר זה לא היה בו לכאורה חידוש, שכן עוד מימי ניקולאי הראשון נהנו חיילים משוחררים מזכות מגורים ברוסיה הפנימית, אך למן שנות השמונים הערימו השלטונות קשיים על חיילים יהודים שביקשו להתיישב מחוץ לתחום המושב. זכות ההתיישבות מחוץ לתחום הוגבלה רק לחיילים שגויסו על פי החוקים הישנים ואילו אותם חיילים שגויסו על פי החוק החדש משנת 1874 היו אמורים לחזור למקומות מגוריהם.

275 תקוותו של שפירא לראות 'מלך ביפיו' (על פי ישעיה, לג 17) מתייחסת כמובן לחידוש מלכות בית דוד בירושלים, והוא רומז למאמר חז"ל: 'לעולם ישתדל אדם לרוץ לקראת מלכי ישראל. ולא לקראת מלכי ישראל בלבד, אלא אפילו לקראת מלכי עכו"ם, שאם יזכה יבחין בין מלכי ישראל למלכי עכו"ם', (ברכות, ט ע"ב).

276 ילטה (Yalta), עיר המחוז בפלך טאבריה, השוכנת בחצי האי קרים, לחוף הים השחור. בשנת 1897 היו בה 1,025 יהודים, מכלל יותר מ-13,000 תושבים.

277 29 בספטמבר (11 באוקטובר) 1894. לפי החוק משנת 1893 זכות המגורים בילטה ניתנה רק ליהודים הרשומים בקהילות העיר או בעלי זכות מגורים בכל האימפריה הרוסית. יהודי ילטה, אשר לא ענו על תנאי החוק הללו, היו צפויים לגירוש ממנה במשך שנה. הסיבה לקבלת החוק לא ברורה, אך ההערכה הייתה שהדבר קשור לעובדה שמעון הקיץ של הקיסר שכן בקרבת מקום. 'הקבוצות האחרונות של המגורשים יצאו באוקטובר ובנובמבר 1894 אחרי מות אלכסנדר. הקיסר מת ב-20 באוקטובר [1 בנובמבר 1894] סמוך לאותה עיר, שבשבילו גירשו את היהודים מתוכה. באותם הימים, שהובל ארון הקיסר המת לפטרבורג, עברו באותה מסילה עצמה קרונות מגורשים יהודים מיאלטה לתחום המושב. כזה היה הסוף הסמלי של מלכות אלכסנדר השלישי. בפגורמים התחילה ובגירושם נסתיימה' (שמעון דובנוב, דברי ימי עם עולם, י, תל-אביב תשכ"א, עמ' 102).

278 אלכסנדר השלישי.

279 ברוסית: rasporiazhenie (הוראה, פקודה, צו).

280 מקדשים את הלבנה בברכה ובתפילות מיוחדות בין היום השלישי לאחר המולד לבין היום החמישה עשר (נהוג בדרך כלל לקדש את הלבנה במוצאי שבת, אם אכן הלבנה נגלית). כפי שעולה מדברי שפירא, קידשו אותם 'חידים' את הלבנה ביום האחרון שמותר לעשות כן, אך עשו זאת לאחר חצות הלילה, שהוא סוף הזמן המותר על פי ההלכה.

281 שפירא, שסבור כי קידוש הלבנה נעשה שלא כדין, נמנע מלהמשיך את הפסוק 'כפר עוון'.
282 ג' בשבט תרנ"ה (28 בינואר 1895).

283 כלומר, התארכתי. עשיית קניין (למשל הרמת צעיף) מעניקה תוקף הלכתי להחלטה להינשא.

284 Buynitchy, עיירה על יד מוהילב. בשנת 1880 היו בה 256 תושבים, כנראה, מספר ניכר מהם היו יהודים.

285 גרושה ללא ילדים.

286 י"ד בשבט תרנ"ה (8 בפברואר 1895), על פי רישום הנישואין, הכלה הייתה בת שלושים וחמש.

²⁵⁵ שפירא מתייחס כאן לשבע-עשרה הוועדות הפלכיות, שהוקמו בתחום המושב בספטמבר-אוקטובר 1881 בזיממת שר הפנים הרוזן ניקולאי איגנטייב (1832-1908). איגנטייב הקים ועדות אלה על מנת לגבש באמצעותן המלצות לצמצום הנזק שבפעילות הכלכלית של היהודים. ההמלצות פורסמו ב-3 במאי 1882 כ'תקנות זמניות', ועל פיהן נאסר על יהודים להתיישב או לרכוש קרקע מחוץ לערים ולעיירות גם בתוך תחום המושב. איגנטייב עצמו פוטר בעקבות ביקורת חריפה שנמתחה במערב על היחס הסובלני לפורעים, אך התקנות עצמן היו בתוקף עד מהפכת פברואר 1917 ובוטלו בידי הממשלה הזמנית. ראו: בן-ציון דינור, "תכניותיו" של איגנטייב ל"פתרון שאלת היהודים" וועידות נציגי הקהילות בפטרבורג בשנות תרמ"א-ב', העבר, י (תשכ"ג), עמ' 5-60. על פי אסתר, ד 3.

²⁵⁷ בעקבות הפרעות נערכו במהלך חורף תרמ"ב תעניות ציבור במקומות רבים. ראו: יעקב ליפשיץ, זיכרון יעקב, ג, קובנה תר"ץ, עמ' 76.

²⁵⁸ אדמו"ר חסידי חב"ד, ר' שמואל שניאורסון מליובאוויץ, הכריז שלוש פעמים על תענית בסוף שנת 1881 ובתחילת שנת 1882. ראו: איליה לוריא, עדה ומדינה, ירושלים תשס"ו, עמ' 35, הערה 118.

²⁵⁹ יום חמישי, "ג בשבט תרמ"ב (2 בפברואר 1882).

²⁶⁰ כוונתו לחצות היום, שזמן מה לאחר מכן כבר אפשר להתפלל 'מנחה גדולה'.

²⁶¹ כלומר, קראו את כל מזמורי ספר תהלים.

²⁶² בתענית ציבור נהוג לומר 'סליחות' וכן לקרוא בתורה, בתפילות שחרית ומנחה, פסוקים מפרשת כי תשא (שמות, לב 11-14; לד 1-11), שהראשון בהם מתחיל במילים 'יִיחַל משה'. במקרה זה קראו 'יחל' רק במנחה משום שבשחרית קראו, כנהוג בימי חמישי, מפרשת השבוע. יום שני, כ"ב באדר תרמ"ב (13 במרס 1882).

²⁶⁴ הצאר הקודם ('הישן') אלכסנדר השני נרצח ב-1 במרס 1881 (על פי הלוח הישן). על כיסאו ישב בנו, אלכסנדר השלישי (1845-1894, מלך בשנים 1881-1894), שהושפע מאוד ממגמות לאומניות ואנטי-ליברליות.

²⁶⁵ כ"ט באדר תרמ"ב (20 במרס 1882).

²⁶⁶ כוונתו ליום השנה לפטירת אמו, שרה, שנפטרה ב-24 במרס 1879. ראו לעיל, הערה 198. מכאן והלאה חסרים לפחות שנים-עשר דפים, שככל הנראה כיסו אירועים עד לשנת תרנ"ד.

²⁶⁷ כאמור בהערה הקודמת, אבד מספר בלתי ידוע של דפים, שבמרוצתם התחיל הכותב בספרור דפים חדש.

²⁶⁸ אפשר להניח ששפירא כתב בדף הקודם על מותו של הצאר אלכסנדר השלישי, ב-20 באוקטובר (1 בנובמבר) 1894.

²⁶⁹ ניקולאי השני (1868-1918), הצאר האחרון של רוסיה, עלה לשלטון לאחר מות אביו בשנת 1894 והודח מכס מלכותו במהפכת פברואר 1917. ב-14 (26) נובמבר 1894, כחודש אחרי מות אביו, למרות האבל הכללי, נשא ניקולאי לאישה את ארוסתו, הנסיכה הגרמנית אליסה (Alix, 1918-1872) מהסן (Hessen), נכדתה החביבה של המלכה הבריטית ויקטוריה. עוד ב-21 באוקטובר (2 בנובמבר) 1894 קיבלה אליסה את הנצרות הפרבוסלבית ואת השם אלכסנדרה פיודורובנה.

²⁷⁰ מליצה על פי אסתר, ב 18. מניפסט (manifest) – גילוי דעת, מנשר. ב-14 (26) בנובמבר 1894 ניקולאי השני פרסם את 'מניפסט החסד' ובו שורה של הקלות כלכליות, הפסקת הליכים משפטיים וחנינות.

²⁷¹ קתולים. והכוונה כאן לפולנים.

בלא הפרעה. הפרעות התפשטו גם לכפרים רבים במחוז. ראו: קוטיק, נע ונד (לעיל, הערה 181), עמ' 231. על פרעות 1881-1882 יש ספרות מחקרית רבה, ובה גם נדונים המקומות הנזכרים להלן. ראו למשל: יהודה סלוצקי, 'הגאוגרפיה של פרעות תרמ"א', העבר, ט (תשכ"ב), עמ' 16-25.

²³¹ הפוגרום בקייב פרץ ב-26 באפריל [8 במאי] ונמשך שלושה ימים. ראו: קוטיק, שם, עמ' 231-238.

²³² גראבארי (Grabari, פלך חרקוב).

²³³ קונוטופ (Konotop; עיר מחוז בפלך צ'רניגוב). הפוגרום שם פרץ ב-28 באפריל [10 במאי].

²³⁴ אלכסנדרובסק (Aleksandrovsk; פלך יקטרינוסלב; מאז שנת 1921: ז'פורוז'יה). הפוגרום שם פרץ ב-1 [13] במאי.

²³⁵ סְמִלָה (Smila, פלך קייב).

²³⁶ בעיתונים.

²³⁷ חודשים אפריל-מאי 1881.

²³⁸ על פי ירמיהו, ח 11; במדבר, לה 33.

²³⁹ מדובר ב'כוכב השביט הגדול', אשר הופיע בין סוף מאי לסוף יולי 1881. שיאו היה ב-16 ביוני, והוא נראה בצורה בהירה עד סוף יוני ('סוף חדש סיון') 1881. הופעת כוכב שביט נחשבה בפולקלור העממי כאות מבשר רעות.

²⁴⁰ יום רביעי, י"ט בתשרי תרמ"ב (12 באוקטובר 1881) היה היום השלישי של חול המועד סוכות (כמנהג חו"ל). קיים רישום לידה.

²⁴¹ כ"ו בתשרי תרמ"ב (19 באוקטובר 1881).

²⁴² כלומר, על שם בנימין המקראי. כזכור, גם שם אישתו של הכותב היה רחל ושם בנם – יוסף.

²⁴³ יום שישי, י"ט בחשון תרמ"ב (11 בנובמבר 1881).

²⁴⁴ ריבית; ראו לעיל, הערה 43. שפירא פתח חשבון חיסכון מיוחד לתינוק בנימין, כדרך שעשה לבניו הקודמים.

²⁴⁵ רייסטר – ספר חשבונות. ראו לעיל, הערה 44.

²⁴⁶ יום ראשון, כ"א בחשון תרמ"א (13 בנובמבר 1881).

²⁴⁷ פ"ט – פערצענט; אחוזים.

²⁴⁸ מגירת שולחן; ביידיש: שוּפֿלאָד.

²⁴⁹ בסוף כל חודש הפריש שפירא מעשר מהרווחים שנצברו עבור ילדיו והקדיש את הכסף למטרה יְרֵאִית כלשהי, כגון כתיבת ספר תורה (ראו לעיל, הערה 46), או כמו כאן – כריכת ספרי תלמוד חדשים שהזמין מווילנה.

²⁵⁰ הכוונה לתלמוד הבבלי שנדפס בוויילנה על נייר משובח במיוחד (נייר רעגאַל). מלטינית: regalis (מלכותי).

²⁵¹ במקור: 'הישינה'. כלומר, נמשך גל הפרעות.

²⁵² בדצמבר 1881 נערך פוגרום בוורשה שנמשך שלושה ימים, ובמרס 1882 – בִּבְלֻטָה (פלך פודוליה). ראו: יהודה סלוצקי, 'הפרעות בשנות תרמ"ב-תרמ"ד', העבר, י (תשכ"ג), עמ' 147-146.

²⁵³ הפלכים.

²⁵⁴ ועדה.

206 הכוונה למערכת אספקת המים, אשר נבנתה במוהילב בשנים 1876-1878. ראו: Опыт
 .описания Могилевской губернии, Могилев 1884, т. 2, стр. 24-25.
 207 יורסט (верста) – מידת אורך רוסית השווה ל-1.067 ק"מ. על פי 'תיאור פלך מוהילב'
 (לעיל, הערה 206), אורך צינורות המים הראשיים היה 9.5 ורסטאות.
 208 קלאפטער – מידת אורך המתייחסת, כנראה, לאורך הצינורות, מקבילה לשישה רגל (feet).
 209 ברז מים לכיבוי שרפות (пожарный кран)
 210 ברז (кран).
 211 קופייקה – מטבע נחושת או כסף קטן, רובל הכיל מאה קופייקות.
 212 הֵין – מידת נפח נוזלים קדומה. ברור שהכותב מכוון למידה הקיימת בימיו, אולי מידת
 הדלי שהיו בה שיעורים שונים.
 213 קאָזנאַ – אוצר המדינה (казна).
 214 על פי נבואת יחזקאל (פרק מז) והתלמוד בעקבותיו (בבלי, יומא עז ע"ב), יפכה באחרית
 הימים מעיין מתחת לקודש הקודשים שבבית המקדש בירושלים.
 215 חסרים שישה דפים (מה-נ), שתיארו את התקופה שבין סיון תרל"ט (מאי-יוני 1879) ועד
 ניסן תרמ"א (מרס-אפריל 1881).
 216 שער שקלוב, כלומר השער שנמצא בקצה רחוב שקלוב (לעיל, הערה 36) ופונה לכיוון
 אותה העיר.
 217 שפירא תיאר, כנראה בדף הקודם, את תשע השריפות הקודמות שהתרחשו בעירו.
 218 'חומות', או 'בתי חומה', הם בתי אבן (ביידיש מויער). השוו לעיל, הערה 15.
 219 כלומר, בשריפה הראשונה.
 220 כנראה, מן העיירה אַמְדוּר, היא Indura שבפלך גרודנה. בשנת 1897 היו בה 2,194
 יהודים, מכלל 2,674 תושבים (82%).
 221 כומר.
 222 כמרים אלה גרו מן הסתם בשכירות בבתי יהודים. ניתן לשער שבדף הקודם התייחס
 שפירא גם למספר הנספים היהודים.
 223 מכאן ואילך מספר שפירא על הפרעות שהחלו אז בדרום תחום המושב (הסופות
 בנגב). ידיעותיו נלקחו, כפי שהוא עצמו מציין בהמשך, מהעיתונות היהודית ('כותבי העתים')
 ומשמעות שבעל-פה.
 224 חילם – עושרם (על פי במדבר, לא 9).
 225 משיסה – שלל (על פי צפניה, א 13: 'חִילִם לְמִשְׁפָּה').
 226 נראה, ששפירא אינו מתכוון לאירוע קונקרטי שידוע עליו. הקריעה לשנים-עשר חלקים
 היא מוטיב המסמל פורענות ומקורו במסופר על הנביא אחיה השילוני שקרע את שלמתו
 החדשה של ירבעם לשנים עשר קרעים (מלכים א, יא 30).
 227 איכה, ד 1.
 228 גם כאן נראה, שאין מדובר באירוע קונקרטי אלא במוטיב מרטירולוגי, המוכר מסיפורי
 קידוש ה' בגזירות תתנ"ו ות"ח-ת"ט, שחדר לתודעתם של יהודים שגרו הרחק מאזורי הפרעות
 וניזונו מסיפורים ושמעות.
 229 עֲצָמוּ מִסְפָּר (על פי תהלים, מ 6).
 230 לִיזוּטוֹגְרַד (Elizavetgrad, פלך חרסון, משנת 1939: קירובוגרד), הפרעות שם (שהיו
 האירוע הראשון בסדרת הפוגרומים) פרצו ב-15 [27] באפריל 1881 ונמשכו שלושה ימים כמעט

- 179 ראו לעיל, הערות 5, 8, 92, 135.
- 180 שבת, כ"ט בשבט תרל"ט (22 בפברואר 1879).
- 181 במוהילב גרו כמה מבני משפחת צייטלין הידועה. ראו: נע ונד: זיכרונותיו של יחזקאל קוטיק, ב, מהדורה מתורגמת ומבוארת בידי דוד אסף, תל אביב תשס"ה, עמ' 212, הערה 9.
- 182 יא"צ – יאָרצייט; יום הזיכרון השנתי לנפטר. הכוונה כאן היא לנר נשמה ששמש בית המדרש הקרוי על שמו של הגביר צייטלין הדליק סמוך לארון הקודש. בשל תאונה פרצה דליקה שכילתה את דלתות ארון הקודש וספר תורה.
- 183 עצי חיים – כינוי לגלילי העץ שעליהם נגלל הקלף של ספר התורה.
- 184 נטורי קרתא – שומרי העיר. הכוונה, כנראה, לשוטר, ודאי לא-יהודי, שנחלץ לכבות את הדליקה.
- 185 על פי ההלכה יש לקרוע קריעה בבגד על ספר תורה שנשרף, כדרך שאדם קורע על הוריו (רמב"ם, שופטים, הלכות אבל, פ"ט, ב, ט).
- 186 ד' באדר תרל"ט (27 בפברואר 1879).
- 187 וואָל – סוללת מגן, העשויה עפר (ברוסית: Баи). נראה, שגוש אדמה נפל מן הסוללה וקבר תחתיו שלושה בתים סמוכים.
- 188 כנראה, כינויו של בית המדרש, אולי משום שפעלה בו חבורה ללימוד תנ"ך.
- 189 אולי נקראה כך בשל היותה אשת הקצב (קצבטע), אף כי קשה להניח שאשה כה אמידה, שהחזיקה ברשותה שני בתים, נישאה לקצב ונקראה על שמו.
- 190 ביידיש 'שכנות' (קראו: שכיניעס), משמע דיירות.
- 191 בית הקברות.
- 192 ט' אדר תרל"ט (4 במרס 1879).
- 193 מלחמת רוסיה-תורכיה. בעקבות הסכם סן-סטפנו (ראו לעיל, הערה 121) ולחץ של בריטניה שחששה מהשיגיה של רוסיה, כונס ביוני-יולי 1878 קונגרס בברלין, אשר שינה את הסכם סן-סטפנו לטובת מדינות המערב ותורכיה.
- 194 מאַגיסטראַט – מועצת העיר.
- 195 פּאַראַד – כנראה, מצעד צבאי (ברוסית: парад).
- 196 כ"ו באדר תרל"ט (21 במרס 1879).
- 197 שלוש שנים קודם לכן נדר שפירא להגיה את התפילין שלו בכל שלוש שנים. ראו לעיל, הערה 103.
- 198 כ"ט באדר תרל"ט (24 במרס 1879).
- 199 תְּלָד – ארץ, אדמה. האם נפטרה בגיל ארבעים ושמונה. על פי תעודת פטירתה היא נפטרה משחפת בגיל חמישים.
- 200 ט"ו באייר תרל"ט (8 במאי 1879). קיים רישום לידה.
- 201 כ"ב באייר תרל"ט (15 במאי 1879).
- 202 בתלמוד ירושלמי מועד קטן, פרק ג, הלכה ז: 'אם נולד בן זכר באותה המשפחה נתרפאת כל אותה המשפחה', והכוונה שהולדת בן חדש יש בה כדי לנחם על אובדן נפטר מאותה משפחה.
- 203 שבוע הבן – ביטוי תלמודי המכוון לשבוע הראשון ללידת הילד.
- 204 1 במאי 1879 על פי הלוח הישן חל בכ' באייר תרל"ט (13 במאי 1879).
- 205 מאָסן – מידות, אך כאן הכוונה, כנראה, למפעל בנייה.

- ¹⁵³ ד' באייר תרל"ח (7 במאי 1878).
- ¹⁵⁴ פייגא לאה נולדה בג' בכסלו תרל"ז (19 בנובמבר 1876) והייתה בעת גמילתה בת כשנה וחצי (ראו לעיל, הערות 117 ו-118).
- ¹⁵⁵ 'עשה למען גמולי חלב שלא פשעו' – נאמר ב'סליחות' ('אל רחום שמך') ובכמה מנוסחאות תפילת 'אבינו מלכנו'.
- ¹⁵⁶ כ"ט באב תרל"ח (28 באוגוסט 1878).
- ¹⁵⁷ כלומר, מותר להסתכל על תינוקות או ילדות קטנות.
- ¹⁵⁸ שפירא אמנם קיבל על עצמו שלא להסתכל בנשים, אך נמנע במפורש מלהשתמש בלשון הלכתית של קבלת נדר, כנראה, משום שהבין עד כמה קשה למלא אחר התחייבות זו ('שגיאות מי יבין').
- ¹⁵⁹ כך! ואולי הכוונה: העניך.
- ¹⁶⁰ מן הסתם, ראשי תיבות של שם המשפחה.
- ¹⁶¹ נראה שהאיש נכנס לדיכאון בשל החובות הכספיים שגרמו ההוצאות הכרוכות בבניין ביתו.
- ¹⁶² י"ח באלול תרל"ח (16 בספטמבר 1878).
- ¹⁶³ השלטונות הרוסיים חששו שמא היהודים ימהרו לקבור את המת עוד טרם ניתוח לאחר המוות שבו ייקבע אם אכן התאבד או נרצח.
- ¹⁶⁴ סליעדאָוואַטעל – חוקר מטעם בית המשפט (רוסית: следователь).
- ¹⁶⁵ חקירה (רוסית: следствие).
- ¹⁶⁶ ראו לעיל, הערה 39. הקבורה בביזיון משמעותה שהמתאבד נקבר מאחורי הגדר בבית הקברות, כדין מי ששלחו יד בנפשם.
- ¹⁶⁷ כלומר, יום חמישי, כ"ח באלול תרל"ח (26 בספטמבר 1878). באותה שנה חל ראש השנה ביום שבת וביום ראשון (28 ו-29 בספטמבר 1878).
- ¹⁶⁸ כשראה שפירא שהצליח לעמוד בנדרו שלא להתבונן בנשים, החליט 'להעלות בקודש' ולקבל על עצמו הקפדות הלכתיות נוספות.
- ¹⁶⁹ כלומר, לכוון לפירוש המילים של ברכות תפילת העמידה ('שמונה עשרה') שאותה מתפללים שלוש פעמים ביום.
- ¹⁷⁰ שלוש פרשיות מן התורה הן המרכיבות את קריאת שמע שאומרים בכל יום בתפילת שחרית, ערבית ועל המיטה.
- ¹⁷¹ קאָפיטל – פרק, וכאן הכוונה למזמור.
- ¹⁷² נפילת אָפּים היא חלק מתפילת 'תחנון' הנאמרת לאחר תפילת העמידה של שחרית (פרט לימים מסוימים). תפילה זו נפתחת בנוסח אשכנז במילים 'יֵאמֶר דּוּד אֶל גַּד' (שמואל ב, כד 14), אך חסידי חב"ד החליפוה (כמנהג הספרדים) במזמור כה בתהלים, הנפתח במילים 'לְדוֹד אֵלֶיךָ ה' נִפְשִׁי אֲשֵׁא'. באמירת מזמור זה נדרשה כוונה.
- ¹⁷³ 'פּוֹתַח אֶת-יָדְךָ וּמִשְׁבִּיעַ לְכָל-חַי רִצּוֹן' (תהלים, קמה 16). המזמור נפתח במילים 'תהלה לדוד אֲרֹמְמְךָ אֱלֹהֵי הַמֶּלֶךְ', והוא נאמר שלוש פעמים ביום בתפילת 'אשרי יושבי בֵּיתְךָ'.
- ¹⁷⁴ על אמירת 'בלי נדר' ראו לעיל, הערה 158.
- ¹⁷⁵ כלומר, יום שישי, כ"ט באלול תרל"ח (27 בספטמבר 1878).
- ¹⁷⁶ על שביים של חיילי תורכיה. ראו לעיל, הערה 131.
- ¹⁷⁷ שפירא שכח לציין בנפרד שנה זו, כפי שנהג בשנים אחרות.
- ¹⁷⁸ ל' בתשרי תרל"ט (27 באוקטובר 1878).

¹³² ניקופול (Nikopol) שבבולגריה שוכנת בגדה הימנית של נהר הדנובה, שאותו חצה הצבא הרוסי ב-27 ביוני 1877. ב-16 ביולי התנהל שם אחד הקרבות החשובים הראשונים של מלחמת רוסיה-תורכיה, וב-17 ביולי חיל המצב של ניקופול נכנע.

¹³³ הציון 'מֵאֶשֶׁר שְׁמָנָה לְחֶמֶו' (בראשית, מט 20) מרמז לפרשת השבוע – 'ויחי'. לא ברור מה מציינות הנקודות על ראשי האותיות של מילת 'שמנה'.

¹³⁴ י"ב בטבת תרל"ח (18 בדצמבר 1877).

¹³⁵ ראו לעיל, הערות 5, 8, 92, ולהלן, הערה 179.

¹³⁶ כ"ח באדר א' תרל"ח (3 במרס 1878; 19 בפברואר על פי הלוח הישן).

¹³⁷ באותו יום נחתם הסכם שלום מוקדם בין רוסיה לתורכיה בעיירה סן-סטפנו (ממערב לאיסטנבול).

¹³⁸ י"ז באדר ב' תרל"ח (22 במרס 1878). אם התאריך העברי נכון, התאריך הישן היה ב-10

במרס 1878.

¹³⁹ פְּרָאוּוּיטֶעֶלֶסְטוּוֶע (правительство), ברוסית: ממשלה.

¹⁴⁰ אירופה.

¹⁴¹ איסטנבול.

¹⁴² שפירא טעה כאן. לפי הסכם סן-סטפנו, בולגריה קיבלה מעמד של נסיכות אוטונומית, אשר כללה את שטחי מזיה, פרקיה ומקדוניה, והשתרעה מנהר הדנובה עד הים האגאי, מהים השחור עד אגם אוכריד. לפי ההסכם, בולגריה אמורה הייתה להיות שנתיים תחת הניהול הרוסי, ולאחר מכן לקבל את האוטונומיה המלאה, ורק לשלם לתורכיה מס סמלי.

¹⁴³ הרוסים כבשו אזור בדרום-מערב קווקז, אשר סופח לרוסיה בשם מחוז קארס. המבצרים המדוברים של המחוז הם: ארדאגן (Ardagan) קארס (Kars), באטום (Batum), בייאזט (Bayazet). לפי הסכמי ברלין (יולי 1878), הוחזר בייאזט לתורכיה.

¹⁴⁴ לפי הסכם סן-סטפנו, סרביה הוכרה כמדינה עצמאית. תורכיה התחייבה לפי אותו ההסכם לשלם לרוסיה קנס בסך 310 מיליון רובל.

¹⁴⁵ כ"ב באדר ב' תרל"ח (27 במרס 1878).

¹⁴⁶ פא"ס – פספורט (דרכון פנימי, תעודת זהות), שרק איתו ניתן היה לנסוע מחוץ למקום מגוריו של נתין האימפריה הרוסית. שפירא, המדגיש את ציפייתו לגאולה בכל אירוע הקורה לו, מייחל להלן שלא יזדקק עוד לחדש פספורט זה ('שיהיה ראשון וגם אחרון'). השוו: B. Г. Черныха, Паспорт в России: 1719-1917 гг., Санкт-Петербург 2007. стр. 117-137, 214-237.

¹⁴⁷ דומע (Дума) – מועצה; וכאן הכוונה, כנראה, למועצת המחוז מינסק, שהנפיקה פספורטים.

¹⁴⁸ על גאות הנהר בשנת 1871, ראו לעיל, סמוך להערה 108.

¹⁴⁹ ווייערסקעס – הכוונה למידת האורך הרוסית הישנה ורשוק (vershok) השווה 4.4 ס"מ.

¹⁵⁰ קלאַדקעס – קרשים אשר הונחו על גבי הרחוב המוצף במים.

¹⁵¹ בדרך כלל בימי הפסח עדיין היו הנהרות קפואים, אך היות ושנת תרל"ח היתה מעוברת (שני חודשי אדר) הפשירו הנהרות מוקדם מן הרגיל לפי הלוח העברי (א' בניסן תרל"ח, 4 באפריל 1878).

¹⁵² כלומר, שבו הביתה.

¹¹³ כלומר, לווית נדב י"ש ועוגות דבש (לקח) תמורת הזכות להיות הראשון שיעבור לפני התיבה בבית המדרש החדש.

¹¹⁴ ר' בתשרי תרל"ז (24 בספטמבר 1876).

¹¹⁵ חנוכת בית המדרש החדש של חסידי חב"ד.

¹¹⁶ כ"ו בתשרי תרל"ז (14 באוקטובר 1876).

¹¹⁷ ג' בכסלו תרל"ז (19 בנובמבר 1876).

¹¹⁸ פייגא לאה נפטרה ב"ב באייר תרע"ב (29 באפריל 1912). ראו להלן, הערה 435. אחותו של הכותב נקראה אף היא פייגא לאה (היא נישאה לשמעון ויתקין ובנם המפורסם היה איש העלייה הראשונה יוסף ויתקין).

¹¹⁹ על פי התלמוד הבבלי: 'בת תחלה סימן יפה לבנים' (בבא בתרא, קמא ע"א).

¹²⁰ י"א באייר תרל"ז (24 באפריל 1877).

¹²¹ תוגרמה היא תורכיה. רוסיה פתחה במלחמתה בתורכיה בשל שאיפות התפשטות לחצי האי הבלקני ובשל רצונה לסייע למורדים הסלאווים בבולגריה, בסרביה ובמונטנגרו, שהיו אז בשלטון העות'מאני. הלך הרוח ה'פאן-סלאווי' הביא לידי התעוררות פטריוטית גדולה ברוסיה, גם בקרב היהודים, ולתמיכה נרחבת במהלכי הקיסר אלכסנדר השני (הד ביקורתי להלכי רוח אלה שיקע לב טולסטוי בסיום ספרו 'אנה קארנינה', שכתביבתו הסתיימה באותה שנה). הרוסים נחלו הצלחה ובינואר 1878 אף הגיעו עד שערי קושטא. המלחמה הסתיימה במרס 1878, עם חתימת הסכם סן-ספֶּטוֹ, שהעניק לרוסים מעמד מיוחד בבלקן, אך יצר תחושת אכזבה על שהישגי המלחמה לא מוצו עד תומם. עם תום המלחמה התחזקו ברוסיה מגמות לאומניות קיצוניות, תסיסה מהפכנית וגלי טרור, שהגיעו לשיאם ברצח הצאר ובפרעות נגד היהודים למן ראשית שנות השמונים.

¹²² 31 ביולי 1877 (על פי התאריך הישן).

¹²³ ג' באלול תרל"ז (12 באוגוסט 1877).

¹²⁴ כלומר, התחילו לגייס גם חיילי מילואים. ראו לעיל, הערה 70.

¹²⁵ המספר שישים ותשעה מכוון, כנראה, למכסת הגיוס של כלל תושבי מוהילב, שאם לא כן היה ניתן לצפות שהכותב יציין בפירוט כי הכוונה ליהודים. לא ברור, מניין לקוח המספר 186,000 מגויסים. לפי החוקר הרוסי אנטון קרסנובסקי, כלל הכוח הרוסי המגויס במלחמה הזאת מנה 1,679,100 אנשים, ובאחד הגיוסים, ב-19 (31 ביולי 1877, גויסו 110,000 אנשים. ראו: Антон Керсновский, История русской армии: 1700-1881, Смоленск 2004, стр. 383, 402.

¹²⁶ כלומר נשבעו אמונים, חיילו ושחררו לביתם.

¹²⁷ על שיטת הגיוס ב"מספרים" ראו לעיל, סמוך להערה 69. נראה שכוונתו לומר, שבשל המלחמה גויסו גם חיילי מילואים בני שנתון 1877, שבדרך כלל אמורים היו לקבל פטור, וכן גויסו גם חיילי המילואים של שנתון 1876. לעומת זאת, בני שנתון 1875 לא גויסו.

¹²⁸ שקלוב (Shklov; Szklów), עיירה בפלך מוהילב. בשנת 1897 היו בה 5,422 יהודים, מכלל 6,931 התושבים (78.2%). אין הכוונה שגרנישפן ישב בחנות יחד עם רחל שפירא, אלא שהעסק היה משותף ואשת שפירא היא שניהלה אותו. נראה שהציון 'באותו יום' מרמז על כך שבאותו יום החלו בני הזוג בעסק חדש.

¹²⁹ קראו: אחר גוי. שפירא מקווה להיפטר מפרנסה של הלוואה בריבית ושיוכל להתפרנס מעסקי המסחר הרגילים.

¹³⁰ י"א באלול תרל"ז (20 באוגוסט 1877).

¹³¹ плен (רוסית: שבי).

- [מהדיר], חיים צ'מרינסקי, עיירתי מוטלה, ירושלים תשס"ב, עמ' 66.
- ⁸⁰ כלומר, גויסו 14 יהודים ממוהילב.
- ⁸¹ יום שישי, ג' בטבת תרל"ה (11 בדצמבר 1874).
- ⁸² י"ט בטבת תרל"ה (27 בדצמבר 1875).
- ⁸³ נאבאָרין (רוסית משובשת: наборы) – גיוסים לצבא.
- ⁸⁴ ברוסית: טירונים, מגויסים חדשים.
- ⁸⁵ הילד חלה בליל שבת (יום שישי, ט' בשבט תרל"ה). שבת היתה ב' בשבט (16 בינואר 1875).
- ⁸⁶ קאָנוולסייע – עווית, פּרָכוס.
- ⁸⁷ כסגולה לבריאות ואריכות ימים נהגו להוסיף לחולים שם נוסף, כגון חיים.
- ⁸⁸ י"ב בשבט תרל"ה (18 בינואר 1875). על פי רישום הפטירה, משה יהודא נפטר מטיפוס.
- ⁸⁹ ריבית. ראו לעיל, הערה 43.
- ⁹⁰ ראו לעיל, י"ח באב תרל"ד, סמוך להערה 41.
- ⁹¹ כ"ז בניסן תרל"ה (2 במאי 1875).
- ⁹² ראו לעיל, הערות 5, 8, ולהלן, הערות 135, 179.
- ⁹³ י"ח בתמוז תרל"ה (21 ביולי 1875).
- ⁹⁴ נהר הדניפר.
- ⁹⁵ ט"ו באב תרל"ה (16 באוגוסט 1875).
- ⁹⁶ כלומר, הרסו את בית המדרש הגדול של חסידי חב"ד במוהילב, שהכותב היה, ככל הנראה, אחד מהם.
- ⁹⁷ מוצאי שבת היה כ"ב בחשון תרל"ו (20 בנובמבר 1875); כ"ג בחשוון היה יום ראשון.
- ⁹⁸ יום שני היה א' בכסלו תרל"ו (29 בנובמבר 1875).
- ⁹⁹ א' בשבט תרל"ו (27 בינואר 1876).
- ¹⁰⁰ ב' בתשרי תרל"ה (13 בספטמבר 1874).
- ¹⁰¹ כ"ו באדר תרל"ו (22 במרס 1876).
- ¹⁰² הכוונה לעיר המחוז סֶנוֹ (Senno) בפלך מוהילב. בשנת 1897 היו בה 2,471 יהודים מכלל 4,000 תושבים (61.8%).
- ¹⁰³ מעיקר הדין אין צורך בהגהת תפילין המוחזקות כשרות, אך יראים החמירו בכך ונהגו לבדוק תפיליהם פעם בשנה או פעמיים בשמיטה.
- ¹⁰⁴ מסגנון הדברים כאן ניכר שנכתבו זמן מה לאחר שהתרחשו האירועים, ולא, כדרכו, סמוך לאירועים עצמם.
- ¹⁰⁵ י"ז בניסן תרל"ו (11 באפריל 1876).
- ¹⁰⁶ סרסור, מתווך בעסקי מסחר.
- ¹⁰⁷ כלומר, השלגים הפשירו והנהר עלה על גדותיו.
- ¹⁰⁸ כלומר, ביומן של שנת 1871. חלק זה אבד, ואולי אפשר גם ללמוד מכאן ששפירא כינה את יומנו בשם 'החדשות'.
- ¹⁰⁹ אָרְשִׁין – מידת אורך רוסית ישנה, 71 סנטימטר.
- ¹¹⁰ בכתב היד: 'שלום'.
- ¹¹¹ כ"ח באלול תרל"ו (17 בספטמבר 1876).
- ¹¹² שטאָף (גרמנית: Stof) – מידת נוזלים: 1.23 ליטר. שווה בדרך כלל לשני בקבוקי וודקה.

סמוחולוביץ' (Samokhvalovich) שבפלך מינסק, וזו הסיבה שבגינה היה עליו להירשם בלשכת הגיוס של מינסק.

⁶¹ 15 באוקטובר 1874.

⁶² קוויטאנציע – קבלה.

⁶³ ד' בכסלו תרל"ה (13 בנובמבר 1874).

⁶⁴ הכוונה לתקנת הגיוס לצבא שפורסמה ב-1 בינואר 1874. תקנה זו ביטלה את שיטת הגיוס באמצעות מכסות שנתיות ('רקרוטים'), וקבעה חובת גיוס כללית שעל פיה נדרש כל נתין רוסי בן 21 (כולל יהודים) להתייצב בפני ועדות גיוס, שמוסמכות לגייס או להעניק פטור. אורך השירות היה 7-6 שנים, אולם עבור אלה שסיימו בית ספר יסודי השירות קוצר לארבע שנים, למסיימי בית ספר עירוני – לשלוש שנים, לבוגרי גימנסיה – שנה ומחצה, ולבוגרי אוניברסיטה – חצי שנה. ראו: יהודה סלוצקי, 'תקנון חובת הצבא הכללית 1874 והיהודים', העבר, כא (תשל"ה), עמ' 3-19.

⁶⁵ באימפריה הרוסית.

⁶⁶ תאריכי הגיוס היו אכן בין ה-15 באוקטובר ל-15 בנובמבר (על פי הלוח הרוסי), ובהם היו צריכים להתייצב כל הגברים שמלאו להם עשרים שנה ב-1 בינואר של אותה שנה. בין המתייצבים היו מטילים גורל. לאחר בדיקה רפואית שוחררו חולים או נכים ובעלי 'פטורים' (ראו להלן). שוחררו גם אלה שהמספר שהגדילו היה מעל המכסה הנדרשת לגיוס, שלא עלתה על 20-25 אחוזים מכלל הגברים בגיל גיוס. ראו: סלוצקי (לעיל, הערה 64), עמ' 6.

⁶⁷ ראזערדא – סיווג (разряд). שלושה סוגי 'מיוחסים' נפטרו מהשירות הצבאי: דרגה ראשונה: בנים יחידים או מפרנסים יחידים; דרגה שנייה: בנים המפרנסים את משפחתם יחד עם אביהם; דרגה שלישית: אחים של חיילים המשרתים בצבא או שנפלו במלחמה (סלוצקי, שם).

⁶⁸ נומער – מספר.

⁶⁹ כל מחוז בכל פלך נדרש להקצות לצבא מכסה מסוימת של חיילים.

⁷⁰ חיילי מילואים (ברוסית: ополченцы).

⁷¹ כלומר, הנכים נפטרו לגמרי מהשירות הצבאי.

⁷² ועדה.

⁷³ ברוסית: מראה חיצוני.

⁷⁴ כלומר, חברי הוועדה, שקלו, על סמך הופעתו החיצונית של המתייצב וראיון עמו, האם אכן הצהיר אמת וגילו עשרים (ואז הוא פטור מהגיוס), או שמא הצהיר שקר והוא בן עשרים ואחד, ואז הוא בכלל חייבי הגיוס.

⁷⁵ ז' בכסלו תרל"ה (16 בנובמבר 1874).

⁷⁶ ההתייצבות לשירות הצבאי.

⁷⁷ פְּרִיֶּם (пріём). ברוסית: קבלה.

⁷⁸ ז"ד בכסלו תרל"ה (23 בנובמבר 1874).

⁷⁹ כפי שנאמר במבוא, הכותב נולד ב-15 במאי 1850 (ד' בסיון תר"י) ובנובמבר 1874 טרם מלאו לו עשרים וחמש שנה. עד כמה לא ידעו הבריות את תאריך הולדתם יעידו דברי בן אותו דור: 'עד עכשיו איני יודע שנת היוולדי בדיוק. את היום אני יודע, א' דחנוכה, אבל השנה – בין תרכ"ב לתרכ"ה. והואיל והעניין מסובך, נוהג אני לחשוב את חשבון שנת חיי על פי השנה הרשומה בתעודת חופשתי מעבודת הצבא, שאז אמדו אותי על פי חזות פניי' (דוד אסף

⁴² ראו לעיל, י"ח בשבט תרל"ד, סמוך להערה 6.

⁴³ 'וואַכער', ביידיש: ריבית.

⁴⁴ 'רייסטער', ביידיש: רשימה, פנקס חשבונות.

⁴⁵ שפירא ניהל אפוא מעין חשבון חסכון פרטי עבור בנו יהודה. הקרן ניתנה בהלוואה נושאת ריבית, והאב רשם על דף מיוחד את פרטי תנועות הכסף בחשבון זה.

⁴⁶ האב קיבל על עצמו להפריש בכל חודש עשירית מהריוח על מנת לממן כתיבת ספר תורה כדי לזכות בו את בנו.

⁴⁷ כאמור לעיל, בחצי השנה השנייה לחיי בנו התינוק הפריש עבורו האב מדי שבוע רובל אחד מהכנסותיו. עתה החליט שדי בכך.

⁴⁸ המקום – כינוי לקב"ה.

⁴⁹ בן של קיימא – בן בריא.

⁵⁰ כפורת – כינוי למסך הקצר התלוי מעל הפרוכת הפרושה על ארון הקודש.

⁵¹ כלומר, שפירא תרם לכבוד בנו פרוכת עבור ארון הקודש בבית המדרש, כנראה של חב"ד, שבו נהג להתפלל. ניכרת כאן היטב תחושת השמחה נוכח בריאות התינוק, המוסברת על רקע תמותת התינוקות הגבוהה באותה עת.

⁵² עסק זה – הכוונה, כנראה, לעסקי ההלוואה בריבית.

⁵³ על פי 'בימיו תְּנַשֵּׁע יהודה, וישראל ישכון לְבֵטַח' (ירמיהו, כג 6).

⁵⁴ דף לז חסר ראו במבוא. כנראה בדף הזה סיפר שפירא על ראשית תקופת ה'מזונות'. ראו להלן, סמוך להערה 100.

⁵⁵ שבת, ח' בתשרי תרל"ה (19 בספטמבר 1874).

⁵⁶ ברוסית משובשת: עם הניתוח (с операцией). והכוונה, כנראה, לגרידה שבוצעה אחרי ההפלה.

⁵⁷ משפט זה נתלה מעל השורה, ונראה שנוסף מאוחר יותר. בשנת 1874 התאגדו סוחרים האי היווני קורפו – משם הגיעו רוב האתרוגים המהודרים למזרח אירופה – והחליטו להעלות את מחירי האתרוגים. בעיתונות היהודית הובעה מחאה על כך. ראו למשל: 'מלים אחדים אדות מסחר האתרוגים', הלבנון, יא, גיליון 7, ערב סוכות תרל"ה, עמ' 49-50. הכותב, עורך העיתון יחיאל בר"ל, סיפר כי המחיר בשנה זו עלה בצורה ניכרת ויש שרכשו אתרוגים בארבעים רובל. הוא דרש כי 'בשנה אשר האתרוגים מקורפו הם ביוקר יודיעו הרבנים כי אסורא רמיא על אתרוגי קורפו ואסור לקנותם לצאת במ ידי חובתם', כל קהילה תרכוש רק אתרוג אחד וכך ייאלצו הסוחרים להוזיל את המחיר. ראו: א"ר מלאכי, פרקים בתולדות הישוב הישן, תל-אביב תשל"א, עמ' 168-178; דן פורת, 'הפולמוס על אתרוגי ארץ ישראל בשנים 1875-1889: פרק ביחסה של האורתודוקסיה המזרח-אירופאית ליישוב ארץ ישראל', עבודת גמר, האוניברסיטה העברית בירושלים תשנ"ד, עמ' 14-17; יוסף שלמון, 'הפולמוס על אתרוגי קורפו ואתרוגי ארץ ישראל, 1875-1891', ציון, סה (תש"ס), עמ' 75-106.

⁵⁸ יום ב', א' בחשוון תרל"ה (12 באוקטובר 1874).

⁵⁹ שרו של אדם – כינוי לנוצרים, הכוונה כאן לשלטונות הרוסיים.

⁶⁰ רעוויזיע – מפקד אוכלוסין או רכוש (revizskiye skazki), אשר היה נהוג עד שנת 1858. הכוונה כאן לביקורת הרישומים בפנקסי מרשם האוכלוסייה. אביו של שפירא הסדיר את רישומי המשפחה ודאג שבנו, בן העשרים וארבע, יירשם כנדרש במסמכי המדינה. רישום זה סייע לו, בהמשך, לקבל פטור מגיוס לצבא. אמנם שפירא גר בפלך מהילב אך הוא נולד בעיירה

מכן החליט לגרש את הרב מן העיר למרות מחאת החסידים. תיאור משכילי עיון של פעילות המלבי"ם במוהילב: יעקב דינסזון, 'ההרגל והביקורת', השחר, ז (תרל"ו), עמ' 299-311.

²¹ ברכת המינים – הברכה שנאמרת בתפילת העמידה ('שמונה עשרה') כנגד המלשינים: 'למלשינים אל תהי תקווה, וכל הרשעה כרגע תאבד, וכל אויבי עמך מהרה יכרתו'.
ינון – כינוי למשיח.²²

²³ ג' בסיון תרל"ד (19 במאי 1874).

²⁴ לאדי – העיירה ליאדי (Lyady) בפלך מוהילב. בשנת 1897 היו בה 3,763 יהודים, מכלל 4,483 תושבים (83.9%). עד 1812 היא התפרסמה כמקום מושבו של ר' שניאור זלמן, מייסד חסידות חב"ד. בשנת 1866, לאחר מות האדמו"ר השלישי, ר' מנחם מנדל שניאורסון (ה'צמח צדק'), התפצלה חסידות חב"ד בין בניו, ולצד המרכז הקיים בליובאוויץ נוצרו מרכזים חסידיים חדשים בליאדי, קופוסט ווייזין. למן שנת 1869 לערך התגורר בליאדי ר' חיים שניאור זלמן שניאורסון (רחש"ז, בערך 1814-1879), בנו השלישי של הצמח צדק. ראו: חיים מאיר היילמן, בית רבי, ג, ברדיצ'ב תרס"ב, פרק ח. נסיעת שפירא לשם לחג השבועות מרמזת אולי על היותו חסיד חב"ד שנטה אחר רחש"ז, אף כי יתכן שנסע לליאדי לשם ביקור משפחתי (בדרך כלל לא נסעו אל הרבי עם אשה וילדים קטנים).

²⁵ כ"א בסיון תרל"ד (6 ביוני 1874).

²⁶ פטירתה של האחות אסתר בתאריך זה מתועדת גם ברישומי הפטירות של העיר מוהילב, תחת השם: אסתר דרייזע בת מיכל שפירא.

²⁷ יום ג', כ"ד בסיון תרל"ד (9 ביוני 1874). הוריו של שפירא, יחיאל מיכל ושרה דישא, גרו במוהילב.

²⁸ יום ב, ל' בסיון תרל"ד (15 ביוני 1874). האחות נקברה כנראה עוד קודם שהגיע שפירא לבית הוריו במוהילב, ואת ימי השבעה הוא החל אפוא באיחור.

²⁹ על פי 'בַּלְעַת הַמִּנּוֹת לַנְּצַחַת, וּמִחָה אֲדַנִּי ה' דְּמַעָה מְעַל כָּל פְּנִים' (ישעיה, כה 8).

³⁰ כ"ד בתמוז תרל"ד (9 ביולי 1874).

³¹ כלומר, בכיוון צפון.

³² כוכב עם שרביט ארוך – הכוונה היא לכוכב השביט Coggia, אשר נצפה מראשית יוני עד סוף אוגוסט 1874. שיאו של כוכב השביט היה ב-9 ביולי 1874.

³³ כלומר, הכוכב נראה במלוא זהרו בין השעות 22:00-24:00, ועל פי הערכתנו החובבנית של שפירא אורך 'זנבו' של הכוכב ('השרביט') היה ארבע אמות, כמובן מנקודת התצפית של כדור הארץ.

³⁴ יום ד', א' באב תרל"ד (15 ביולי 1874).

³⁵ ו' באב תרל"ד (20 ביולי 1874).

³⁶ כלומר, ברחוב המוביל לכיוון העיר שקלוב (Shklov). היום: רחוב האחד במאי.

³⁷ של שנה זאת – ראו לעיל, א' באייר תרל"ד.

³⁸ אנשי חיל – שוטרים, שאולי חשבו צעיר זה לבוזז.

³⁹ הכוונה, כנראה, לניתוח שלאחר המוות שנערך בנרצחים או במתאבדים (השוו: המליץ, 14 בספטמבר 1894, גיליון 200, עמ' 5; 20 בפברואר 1896, גיליון 33, עמ' 2). ראו גם להלן, הערה 166.

⁴⁰ יום ד, ח' באב תרל"ד (22 ביולי 1874).

⁴¹ י"ח באב תרל"ד (1 באוגוסט 1874).

⁷ על פי משלי, יג 11: 'קִבְּץ עַל-יַד יִרְבֶּה'.

⁸ כלומר, סדרי המשנה: זרעים, מועד, נשים. על המשך לימודיו בעל פה, ראו להלן, הערה

92.

⁹ 'להטיב דרכי מעט בחפצי שמים', היינו לשפר את הנהגתו הדתית. הכותב אינו רוצה לפרט את חסרונותיו, מן הסתם משום שרשימות יומנו מכוונות לקריאה עתידית של בני המשפחה.

¹⁰ דהיינו, הקב"ה המקבל אליו את החוזרים בתשובה.

¹¹ אור ליום ו' ערב שבת קודש – כלומר יום חמישי בערב, שהיה אז כ"ט בניסן תרל"ד, 16 באפריל 1874. ראש חודש אייר חל בימים שישי-שבת, ל' ניסן-א' אייר תרל"ד (17-18 באפריל 1874).

¹² שולחין – חצר בית הכנסת, כאן שם הרובע היהודי העתיק במוהילב. ברוסית: Школице. פרט לבית הכנסת הזה, נמצאו באותו הרחוב, Большая Мещанская (היום Большая Гражданская), עוד שלושה בתי מדרש: ליובאוויץ', ותיקים וזריזין.

¹³ שנת 1848. השרפה הזאת הייתה לפני הולדתו של שפירא, ומן הסתם, שמע עליה מפי זקני הקהילה היהודית במוהילב.

¹⁴ יוסף לוריא היה בן לענף המוהילבי של משפחת לוריא, שנודעה בעושרה ובפעילותה הפילנתרופית. אביו, יעקב אהרן, היה נשוי לחיה בתו של הגביר שאול לוי מפינסק. ראו: פינסק: ספר עדות וזכרון לקהילת פינסק-קארלין, א, כרך היסטורי: תולדות קהילת פינסק-קארלין מראשיתה ועד חורבנה, 1506-1941, תל אביב-חיפה תשל"ג, עמ' 295. בפולקלור של יהודי מזרח אירופה התפרסם יוסף לוריא כמי שקיבל במתנה פרוכת שנתפרה ממעילו של נפוליאון כאות הוקרה לעזרתו לצבא הצרפתי הנסוג מאדמת רוסיה (1812). הפרוכת שמורה היום במוזיאון חיפה לאמנות.

¹⁵ 'בתים וחומות', כלומר בתי עץ ('בתים') ובתי אבן ('חומות').

¹⁶ משפט זה נתלה מעל השורה ומן הסתם נוסף לאחר זמן-מה.

¹⁷ "ז באייר תרל"ד (4 במאי 1874).

¹⁸ מלבי"ם – כינויו של הרב מאיר ליבוש וייסר (1809-1879). מְלַבִּי"ם (ראשי תיבות: מאיר ליבוש בן יחיאל מיכל) היה למדן, דרשן ופרשן מקרא ידוע ברוח הפשט. הוא כיהן ברבנות של כמה קהילות אך עמדותיו העצמאיות העמידו אותו כמעט בכל מקום שחי בו במרכזן של מחלוקות. למוהילב הגיע בשנת 1874, לאחר שכיהן ברבנות הערים חרסון ולונטשיץ (Ленчица, Leczyca, פלך קאליש). ביאתו למוהילב ושהותו שם הביאו גם כן לסכסוכים ומחלוקות. לאחר שגורש ממוהילב המשיך בנדודיו: סמולנסק, קניגסברג, ולבסוף נפטר בקייב.

¹⁹ הרוממות – השלטונות.

²⁰ על שהותו של מלבי"ם במוהילב ונסיבות גירושו סיפר בן העיר, הרב יעקב מזא"ה, זכרונות, ג, תל-אביב תרצ"ו, עמ' קה-קה; 'הבל רעה צאן (מכתבים ממאהליב על נהר דניעפר)', השחר, ז (תרל"ו), עמ' 9-6, 15; מרדכי בן הלל הכהן, כבר: פרקי זכרונות, ורשה תרפ"ג, עמ' 193-202; נח ח' רוזנבלום, המלבי"ם, ירושלים תשמ"ח, עמ' 80-85. לדברי מזא"ה הייתה ההלשנה בתשעה באב והגירוש היה באמצע אלול. הוא עצמו, כך סיפר, היה בין אלה שליוו את הרב ביציאתו מהעיר, ולמרות שהיה אז נער צעיר ידע לימים לצטט מדרשת הפרדה של המלבי"ם (עמ' קכא). לאור עדותו של שפירא יש להקדים את הגירוש לאמצע חודש אייר. לא ברור מאלו חוגים יצאה ההלשנה, אך כנראה היו אלה פרנסים, גבירים ומשכילים, 'שונאי ומקנאי הרב', שטענו כי מלבי"ם נוהג כרבי חסידי והתנהגותו מזיקה לאחדות הקהילה. מושל פלך מוהילב אלכסנדר דמבובצקי (Dembovetski) בירר טענה זו אצל מושל חרסון, מקום רבנותו הקודם של מלבי"ם, ולאחר

לבית החולים אשר תחת⁵⁵³ ווילנאר בראם (בוראק),⁵⁵⁴ ושם שבק חיים לכל חי ביום ג', [פרשת] במדבר, ר"ח [ראש חודש] סיון,⁵⁵⁵ בשעה 2 בבקר. וכבוד גדול עשו לו במותו. כי לא היתה לניה כזאת בעירנו מיום אשר אני בעולם. וי"ד הספדים עשו לו. חמשה בדרך, ותשע על הבית הקברות. אך כל זה איננו שוה לי על האבדה הגדולה אשר אבדתי. יתן ד' ויאמר לצרותי די, ויבלע המות לנצח, אמן.

ביום 12טין ייון⁵⁵⁶ נקראו לצבא כל הבילעטין הלבנים מכל השנים עד 1 יאנוואר של שנה דנא. אבל מיעוטם נתקבלו ורובם נשתחררו.

בחדש תמוז קבלתי מכתב מבתי חנה פריידא, אשר ביום אסרו חג פסח העבר⁵⁵⁷ ילדה תאומים, שתי ילדות. אחת נקראה בשם עשקא אחר חמותה, והשנית נקראה בשם פייגיל אחר אחותה הבכירה ע"ה [עליה השלום]. יתן ד' ויגדלום אביהן ואמן לחופה ולמע"ט [ולמעשים טובים] בעושר ובכבוד, אמן.

[תרע"ח]

ביום י"ב חשוון תרע"ח⁵⁵⁸ נעשיתי חבר לחברה בק"ח דבהמ"ד [ביקור חולים דבית המדרש] זריזין.⁵⁵⁹

לזכרון יום פטירת חמי הרב ר' חיים אברהם שפירא ב"ר מיכל, יום ג', כ"ז לחדש ניסן תרע"ח⁵⁶⁰ לפ"ק [לפרט קטן] מאהיליעוו.⁵⁶¹

יום פטירת זקני ז"ל י"ב סיון תרס"ג.⁵⁶²

הערות

התאריכים הנזכרים בהערות הם על פי הלוח הגרגוריאני; התאריך היוליאני, שהיה מקובל באימפריה הרוסית, ונזכר מדי פעם ביומן, פיגר אחר התאריך הגרגוריאני במאה ה-19 בשנים עשר ימים, ובמאה ה-20 בשלושה עשר ימים

¹ ניתן לשער שקודם לכן תוארה הכנסתו לברית של הבן יהודה. מן ההמשך עולה כי נולד ב"ח באב תרל"ג (11 באוגוסט 1873).

² י"ט בטבת תרל"ד (8 בינואר 1874). הסיומת 'טין' היא צורת הסיום ביידיש של המספר (כמו 15th).

³ תרגום מילולי מיידיש של 'שטעלן פאָקן', שהוא הרכבת חיסון נגד אבעבועות.

⁴ א' בשבט תרל"ד (19 בינואר 1874).

⁵ ההדגשה במקור ובנוסף נקודה על כל אות. הכוונה, מן הסתם, לסיום קריאת המשנה של סדר נזיקין (שבו 73 פרקים) 108 (חק) או 110 פעמים (בחק). להלן, ליד הערה 8, הוא מציין כי בתוך 18 ימים סיים לשנות את סדר נזיקין חמש פעמים נוספות. ראו גם להלן, ליד הערות 92, 135, 179.

⁶ י"ח בשבט תרל"ד (5 בפברואר 1874).

ביום ה', [פרשת] לך לך, ו' מרחשון⁵²¹ גורשנו מבית הת"ת [התלמוד תורה], והעמידו שם אנשי חיל. ואנחנו המורים דשם נתפזרנו בכל פינות העיר.

וביום ועש"ק, [פרשת] וירא, 28 ט"ז אקטאב[ר],⁵²² נקראו לצבא בלאע בילעטין עוד מארבע שנים למפרע, היינו 1899, 1897, 1896. ומה יהי' [ה] עוד?

וביום 7 ט"ז י"אנוואר 1917,⁵²³ נקראו לצבא וואייסע בילעטין מעוד תשע שנים למפרע, היינו משנת 1909, 8, 7, 6, 5, 4, 3, 2, 1, עד 1900 ולא עד בכלל.

וביום 14 ט"ז ה"ל⁵²⁴ באה פקודה לטובה, אשר אלו שלא עמדו עדין ישתחררו. וביום 17 ט"ז ה"ל⁵²⁵ הטיבה הפקודה עוד, שאפילו אלו שעמדו ונתקבלו לצבא, אלא שנשארו עדיין במקומם,⁵²⁶ ג"כ ישתחררו. ויצא רוב צדקה לעניים מאלו המשתחררים. יתן ד' מבשר טוב ושולם בכלל, אמן.

וביום 3 ט"ז פעווראל⁵²⁷ נקראו לצבא אלו הצריכים לעמוד בסוף שנת 1919 אשר הם כעת ג"כ בני י"ח או י"ט שנים. ובימים ההם התחילו חצי רעב להתפשט בכל הארץ. וכל אנשי חלד הודו ולא בושו שזהו חבלי משיח, אבל באו בנים עד משבר וגו' [מר].⁵²⁸

ביום 23 ט"ז פעווראל⁵²⁹ נעשה מרידה גדולה בעיר הבירה בממשלת הקיסרות.⁵³⁰ התחלת המרידה היתה מהפועלים עבור הרעב הגדול שהיה שם.⁵³¹ אבל אח"כ כשיצאו לנגדם שוטרי העיר, והתחילו ללחום עמהם, והמלחמה היתה גדולה משני הצדדים, ובאו גם אנ"ח [אנשי חיל] גם פרשים (קאזאקין) לעזור לשוטרי העיר, יצאו כנגדם ראשי הדומע⁵³² עם אמרות רכות המושכים את הלב, ועמדו לצד הפועלים, והרגו את שוטרי העיר לפי חרב.

וביום 27 ט"ז ה"ל⁵³³ נלכדה הממשלה בידי אנשי הדומע, והם החליפו את כל המיניסטארין.⁵³⁴ והקיסר היה אז בפה,⁵³⁵ ושלחו לו טעלעגראממע בשעה חמשית קודם אור הבוקר שיסע מפה. ותיכף ומיד נסע.

וביום 2 ט"ז מארט⁵³⁶ הלאיצוהו⁵³⁷ באם הדרך למסור את ממשלתו. ובתחילה חשב שהמרידה היא רק בו ולא במשפחתו, ע"כ [על כן] מסר הממשלה לאחיו מיחאייל.⁵³⁸ אבל אחיו הבין את הדבר יותר <דף לג> ואמר שלא יקבל את הממשלה [אלא] רק בחפץ העם, והעם לא חפצו בו. ונשארה הממשלה לפני אנשי הדומע (ראספובליקע).⁵³⁹ ותיכף הודיעו זאת לכל ארץ רוסיה[ה], והחליפו את כל מושלי עיר ועיר, ונתנו זכות אזרח לכל היהודים.⁵⁴⁰ ובכל עיר ועיר, מקום אשר דבר הממשלה החדשה ודתה מגיע, שמחה וששון ליהודים.⁵⁴¹ וכל אנשי הצבא יצאו עם דגלים אדומים, סימן המרידה, ועליהם כתב מפורש סוואבאדע.⁵⁴²

וביום 9 ט"ז ה"ל⁵⁴³ נשלח משם כומר גדול להשביע את אנשי החיל להיות משועבדים להממשלה החדשה. והקיסר וכל אנשי ביתו נתכבדו להיות יושבי בית ולא לצאת החוצה, ושומרים על גביהם, כי נתודע עליהם דברים מכוערים מאד.⁵⁴⁴

וביום 23 ט"ז ה"ל,⁵⁴⁵ במלאת חודש ימים להריגת הפועלים, היתה קבורתם נגד היכל החורפי⁵⁴⁶ של הקיסר להיות לו לדראון ולחרפת עולם. ובכל עיר ועיר יצאו כולם בדגלים מדגלים שונים, וכולם הורו באצבע על החירות הגדול. גם היהודים יצאו בדגל ציוני, עם ציור מגן דוד ותיבת ציון באמצעו.⁵⁴⁷ יתן ד' וישיב לנו מלכות בית דוד במהרה בימינו, אמן. וכפלי כפלים אין מספר היה כזה ביום 18 ט"ז אפרעל, שהוא יום 17 ט"ז מאי למספר חו"ל.⁵⁴⁸ שזה כעשרים ושמונה שנה אשר נגמר בכל העולם לעשות אותו היום חג ההתקשר[ו]ת, שבו יתקשרו כל באי העולם בלבבם ובנפשם. אך הממשלה הישנה של ארץ רוסיה בטלה החג הזה וענשו קשה עבור זה. אך כעת יסדה הממשלה החדשה את החג ביתר שאת וביתר עז.⁵⁴⁹ ואם נזכה נבחין.⁵⁵⁰

יום ד', [פרשת] אמר,⁵⁵¹ נפל בני בנימין למשכב בחולי עטיפז.⁵⁵² והכניסוה[ו]

[תרע"ו]

ביום ג', [פרשת] נח,⁴⁹⁷ נסע הקיר"ה מפה. וביום ש"ק [שבת קודש, פרשת] לך לך⁴⁹⁸ חזר לפה עם בנו הירוש עצר,⁴⁹⁹ וקבע דירתו בפה על כל החורף. וביום ט"ז נאייב[ר] 500 התחילו לקחת בלאע בילעטין עוד משתי שנים למפרע, היינו משנת 1911, 1910.

וביום 4 ט"ן פעווראל שנת 1916⁵⁰¹ התחילו לקחת בלאע בילעטין עוד משתי שנים למפרע היינו משנת 1909, 1908. והמלחמה הולכת ומתגברת מיום אל יום והיוקר יאמיר עד מאד, ונמצאו פרטים⁵⁰² אשר עלה מקחם שמנה פעמים משהיו כבר. וכלה מן הכיס כל מיני פרוטות לזהב ולכסף ולנחשת, כי הממשלה אספם, ונתנו תחתיים מרקאות⁵⁰³ ניירות מאגורה אחת עד חמשים. וד' יודע מה יהי'ה[ה] עוד בימים יובאו.⁵⁰⁴ וביום 22 ט"ן הני'ל⁵⁰⁵ התחילו לברר מהמקולקלים לגמרי אשר יצאו עם שטר שיחרור גמור (וואייסע בילעטין)⁵⁰⁶ משבע שנים למפרע, היינו 1916, 15, 14, 13, 12, 11, 10, ובררו מהם הרבה לצבא. אהה ד"א [ה' אלוקינן], הכלה אתה עושה לשארית ישראל? וביום 28 ט"ן מארט⁵⁰⁷ התחילו לקחת בלאע בילעטין עוד משתי שנים למפרע, היינו משנת 1907, 1906, ואדומים⁵⁰⁸ עוד משנה אחת למפרע, היינו משנת 1897. ומה יהי'ה[ה] עוד?

וביום 15 ט"ן מאיי⁵⁰⁹ נקראו לצבא אלו הצריכים לעמוד בסוף שנת 1918 אשר הם כעת ג"כ בני י"ח שנה. וד' יודע מה יהי'ה[ה] עוד, כי אין שום פותח פיו אוד[ו]ת שלום, והיוקר יאמיר מיום ליום, והרבה מינים⁵¹⁰ כלו לגמרי ואין להשיגם בכל הון. ד' ירחם. וביום ת"ב [תשעה באב],⁵¹¹ שנתים אחר הרעש הגדול מהתחלת המלחמה, יצאה פקודה מהרוממ[ו]ת למעט אכילת הבשר מההמון, כדי להשביע את אנשי הצבא. וגזרו שלא לשחוט רק שלשה ימים בשבוע, היינו יום ו', ש"ק [שבת קודש], יום א'. ובהשתדלות גדולה פעלו שלא לשחוט בשבת, רק במו"ש [במוצאי שבת]. ומשחיתת יום ו' קנו שונאינו⁵¹² ביום השבת ולנו לא נשאר רק משחיתת מו"ש ומשחיתת יום א'. ונאכל מזה ד' ימים בשבוע, ולא יותר, ובשבת לא נאכל בשר. רק בעלי יכולת שחטו עופות, והיתר אכלו מאכלי חלב, ואנו נאכל התבשילין עם שומן.

<דף לב> וביום 15 ט"ן אווגוסט⁵¹³ יצאה גם ממשלת רומיניע למלחמה על אוסטרא. וגרמאניא וגם תוגרמא יצאו עליה. קיצור הדבר נעשה כל העולם כמרקחה. וביום 25 ט"ן הני'ל⁵¹⁴ נקראו לצבא בלאע בילעטין מעוד שלש שנים למפרע, היינו 1905, 1904, 1903. והיוקר עלה עד לשמים. ד' יודע מה יהי'ה[ה] עוד. אין זה כי אם חבלי משיח אשר יבוא ב"ב [במהרה בימינו], אמן.

וביום 23 ט"ן סענטאב[ר]⁵¹⁵ נקראו לצבא בלאע בילעטין מעוד שלוש שנים למפרע, היינו משנת 1902, 1901, 1900, ובתוכם היה בני בנימינן, ויצא בזכות מורה בת"ת [בתלמוד תורה].⁵¹⁶ וגם רייטע בילעטין⁵¹⁷ משלוש שנים למפרע, היינו משנת 1896, 1895, 1894, ובתוכם היה חתני משה, ויצא ג"כ בזכות שהוא עובד עבודת הבורס⁵¹⁸ בזעמסטבע,⁵¹⁹ ב"ה.

[תרע"ז]

ובסוכות דשנת תרע"ז⁵²⁰ לא היה בכל העיר רק שמ[ו]נה אתרוגים, ומחירם היה 12.5 ר"כ [רובל כסף] כל אתרוג, וגם אלו היו פסולים ואינם ראויים לברכה. ושנים שלשה בתי כנסיות קנו אתרוג בשותפות, והמותר הלכו אלו אצל אלה.

ביום 17טין אקטאב[ר]⁴⁶³ יצאה גם תוגרמה למלחמה עם אלו השלשה בעלי הברית: רוסיה ואנגליה ופראנצייע.

וביום 15טין יאנוואר בשנת 1915⁴⁶⁴ נקראו לעבודת הצבא אלו הצריכים לעמוד בסוף השנה הזאת, אשר הי'ה] אז עשרים שנה. ובטלו ליהאטע⁴⁶⁵ מיהודים ולקחו כסדר עפ"י הרשימה בלא גורל ובלא חילוק בין בעל אחים ובין בן יחיד,⁴⁶⁶ ושלחום לשיביר⁴⁶⁷ ושם למדו אותם יריית החץ⁴⁶⁸ ג' שבועות, ושלחום למלחמה.

וביום 1טין אפרעל⁴⁶⁹ נקראו האפאלצענצעס של עוד חמש שנים למפרע, עד שנת 1900. וביום 11טין מאי⁴⁷⁰ יצאה גם איטאליע למלחמה עם צד השני אוסטרא וגרמאניע.⁴⁷¹ וביום 15טין הנ"ל⁴⁷² נקראו לצבא אלו הצריכים לעמוד בסוף שנת 1916, אשר הם בני י"ט שנה, וג"כ [וגם כן] בלא גורל ובלא חילוק זכיות. ובמשך זה הזמן נעשה גירוש על היהודים של כל פלך קורלאנד ופלך קאוונע מחשש פן יכירו פנים להשונא.⁴⁷³ ונגרשו אלפים ורבבות בתי אבות בלי שום קחת אתם מאומה. כי גורשו בכ"ד שעות.⁴⁷⁴ אך אחינו בני ישראל, רחמנים בני רחמ[נ]ים, קבלום בספ"י [בסבר פנים יפות] בכל מקום בואם, ונתנו להם דירות ומאכל ומשתה. גם בעירנו באו כמה מאות בתי אבות, ונתנו להם דירות בעזרות הנשים של כל בתי כנסיות ובתי מדרשות. ועשו קאמיטעטין⁴⁷⁵ להספיק להם כל צרכיהם. והמלחמה הולכת ומתגברת מיום אל יום. וד' יודע מה הי'ה] בסופה. ונחרבו כמה ערים גדולות וקטנות, אשר בעת צאתם מיד ליד החריבוים.⁴⁷⁶ וכמה נפשות מישראל, ובהם גדולי ישראל, נהרגו ע"י חשדות ועלילות.

ביום כ"ג סיון⁴⁷⁷ ילדה בתי חנה פריידא בקאנאדע⁴⁷⁸ בן במז"ט, ולא נודע לי עדיין שמו. ואחר זמן נודע לי שנקרא מיכל.⁴⁷⁹

ביום 17טין אווגוסט⁴⁸⁰ נקראו לצבא אלו הצריכים לעמוד בסוף שנת 1917, אשר הם כעת בני י"ח שנה, וג"כ בלא גורל ובלא חילוק זכיות.

וביום 10טין הנ"ל⁴⁸¹ יצאה גזירה על כל האפאלצענצעס והזאפאסניע,⁴⁸² אשר יצאו לחפשי עם שטר חירות לבן⁴⁸³ בכל משך המלחמה, <דף לא> יצאה עליהם הגזירה לעמוד לביקור⁴⁸⁴ עוד הפעם. ועמדו וביררו מהם אלפים ורבבות, וגם נקראו לצבא האפאלצענצעס של עוד שתי שנים למפרע, היינו 1899, 1898. והמלחמה הולכת ומתגברת מיום ליום, ונכבשו כמה ערים גדולות ובצורות. ואל מי כלתה הרעה אם לא לאחינו האומללים, כי נגרשו ביד חזקה מעריהם. ובכל בתי כנסיות ובתי מדרשים העמידו אנשי הצבא. והשטאב⁴⁸⁵ עם שר שרי הצבאות נעתקו ממקומם מפני הסכנה, ובאו לעירנו.⁴⁸⁶

וביום 23טין הנ"ל⁴⁸⁷ בא גם הקיר"ה [הקיסר ירום הודו] לעירנו. והיום, יום כ"ז אלול,⁴⁸⁸ ראיתו, וברכתי עליו.⁴⁸⁹ יתן ד' ונזכה להבחין, כאשר מלך ביפיו תחזינה עינינו,⁴⁹⁰ אמן.

ביום 7טין סענטאברא⁴⁹¹ באה הפקודה לקחת אנשי החיל ממדרגה השני'ה] (בלאע בילעטין)⁴⁹² מחמשת פרייווען⁴⁹³ למפרע, חוץ מן האחרון, היינו מיום 15 מאיי, ומיום 15 יאנוואר משנה דנא, ומשנת 1914, 1913, 1912.

וביום 10טין סענטאב'ר[ר]⁴⁹⁴ באה הידיעה, אשר גם בולגאריע יצאה למלחמה על סערביע.⁴⁹⁵ ועתה נעשית המלחמה ככתוב בתורתנו: ארבעה מלכים (היינו גארמאניע, אסטראייך, תוגרמא, בולגאריע) עם החמשה (היינו רוסלאנד, פראנצייע, אנגליע, איטאליע, סערביע).⁴⁹⁶ והמלחמה הולכת ומתגברת מיום אל יום. ואנשי הערים אשר לכדו, נסים לגור באשר ימצאו כמנוסת חרב והרג. ד' ירחם, אמן.

תרס"ב.⁴³⁸ ולמחרתו התחלנו בס"ד [בסייעתא דשמיא] מסכת ברכות. יתן ד' ונגמרהו שנית בעה"ק [בעיר הקודש] ירושלים, אמן.
ביום ד', [פרשת] דברים, ג' אב,⁴³⁹ בא בני בנימין מדרכו בשלום.⁴⁴⁰ וראה שם את אחיו יוסף בשלום, ואת אחותי פייגא לאה. יתן ד' ויזכני ג"כ [גם כן] לקבוע דירתו בשם בקרוב, אמן.
אור ליום כ"ד אלול⁴⁴¹ התחלתי בס"ד ללמוד ש"ס ירושלמי.⁴⁴² יזכני ד' לגמרו בירושלים עה"ק [עיר הקודש], אמן.

תרע"ד

ביום ז' אדר,⁴⁴³ נולד במז"ט [במזל טוב] לבני יוסף באה"ק מושבה כנרת בארץ הגליל בן זכר. הוא הזכר הראשון אשר נולד במשפחתי לאחר אסונינו הגדולים. יתן ד' ויתקיים בנו מאחזל [מאמר חז"ל] נולד בן זכר בהמשפחה נתרפאית כל המשפחה.⁴⁴⁴ ובפורים נכנס לבריתו של א"א [אברהם אבינו] ונקרא שמו בישראל שמעון אחר אבי אמו, הוא גיסי נ"ע [נוחו עדן].⁴⁴⁵ יתן ד' ויזכה אביו ואמו להכניסו ולגדלו לתורה ולחולמע"ט [ולחופה ולמעשים טובים], אמן.
ערב חג הפסח⁴⁴⁶ נגמר מלאכת האליעקטרע⁴⁴⁷ בבהמ"ד [בבית המדרש] שלנו, אשר זה שלש שנים שנקבעה בעירונו.⁴⁴⁸ יתן ד' ונזכה לאור חדש בציון יאיר,⁴⁴⁹ ב"ב [במהרה בימינו], אמן.

ביום ערב תשעה באב,⁴⁵⁰ יום שהוכפלו בו צרות לאבותינו,⁴⁵¹ נדבקו מודעות מהמשלה בראש כל חוצות שיתאספו חיל המלואים מכל השנים, אף אלו שנחסר להם חדש אחד לשחרורם. ואף האפאלצענצעס⁴⁵² מחמש שנים האחרונים כלם נקבצו ובאו ביום המחרת, להיות עתידים להמלחמה הגדולה אשר בין רוסיא ופראנצייע ואנגלייע עם אוסטריע וגרמאנייע.⁴⁵³ ורבים מהם נשלחו ביום הראשון פ' [רשת] ואתחנן אשר נדחה אצלו התענית.⁴⁵⁴ וצרה גדולה היא ליעקב. יתן ד' אשר וממנה יןשע,⁴⁵⁵ אמן.

ביום כ"ב אלול⁴⁵⁶ נתתי להגיהה את התפילין רש"י שלי לאחר מלאת להם חמש שנים מהגהה הראשונה. יתן ד' בעוד חמש שנים, אמן.

תרע"ה

ומפני המלחמה נסגרו הגבולים אשר בין ממלכה לממלכה, ולא יכלה ארצנו להשיג אתרוגים מתוגרמא⁴⁵⁷ כי אם בדרך עקלקלות, ומפני זה היו ביוקר מאד, >דף ל < עד שבערב סוכות רצו לתת בעד אתרוג עשרים וחמשה רז"כ [רובל כסף] ולא השיגו. ואנשים פרטים לא קנו כלל אתרוגים, רק הבתי כנסיות. ובכמה בתי כנסיות הקטנים לא היה כלל, ועשו שותפות עם שארי בתי כנסיות. וראה גם זה דבר חדש אשר לא היה לעולמים, כי ביום נקראו החיל המלואים נסגרו החנויות של מכירת היי"ש, ועדין לא נפתחו.⁴⁵⁸ ועברו כל המועדים, וגם שמחת תורה, בלא יי"ש.⁴⁵⁹ וביום השני של חג הסוכות נקראו האפאלצענצעס של עוד ד' שנים למפרע. ובפלך וויטיבסק⁴⁶⁰ נקראו של י"ח שנים למפרע עד שנת 1896.⁴⁶¹ יתן ד' ויהי[ה] שלום בעולם, אמן.

ובמשך הזמן הזה יצאה מחאה מהרוממות⁴⁶² גם על מכירת יי"ג [יין גפן] לקידוש ולהבדלה. וביגיעה גדולה השיגו רשיון למכור יי"ג לארבע כוסות של פסח. ותיכף אחר הפסח חזרה הגזרה למקומה.

ביום י"ט אלול⁴¹⁰ יצאתי מדירתי ונכנסתי לדור תחת⁴¹¹ בהמ"ד [בית המדרש] שלנו, דירה של ג' חדרים לבד בית המבשלת,⁴¹² למען יהי[ה] חדר מיוחד לבני מרכזי החולה.⁴¹³ יתן ד' וירפאהו מחליו, וגם ירפא את בתי פייגא לאה מחליה בתוך שאר חולי עמו ישראל, אמן.

[תרע"ב]

ערב סוכות תרע"ב⁴¹⁴ הגיעני השמועה מבני יוסף, אשר בתו היחידה שלו מתה ביום כ"ז אב העבר.⁴¹⁵ יתן ד' ויובלע המות לנצח וירפא שברו בקרוב, וישלח רפואה שלימה להחולים שלנו, אמן.

בליל הו"ר [הושענא רבא]⁴¹⁶ הביאו לפה את חותני מו"ה [מורנו הרב] בנימין צילעוויץ מעירו קרויילע⁴¹⁷ לעשות לו נתוח על בני מעיו שיצאו, ומת קודם הניתוח. וביום י"א חשוון⁴¹⁸ מת בני מרדכי ממחלתו הידועה.⁴¹⁹ יתן ד' וירחם על פליטת זרעי וישלח רפואה שלימה לבתי החולה בתוך שאר חולי עמו ישראל, ויובלע המות לנצח, אמן.

א' דר"ח כסלו⁴²⁰ עבר בני יוסף את המושבה סגרה⁴²¹ וקבע ישיבתו במושבה פוריה⁴²² אשר על יד כנרת. יתן ד' ויעשה שם חיל, אמן.

ביום ט"ו הנ"ל,⁴²³ הגהתי את התפילין דר"ת [דרבנו תם] של אבי ז"ל,⁴²⁴ ולקחתים לעצמי, כי נמצאו יפות עד מאד. ושלי מכתני.

אור ליום ד' טבת⁴²⁵ שכחתי להתפלל ערבית, אשר לא קרה לי כזאת במשך ימי חיי. הגם כי בשבע שנים לפני, בעת נסעה בתי חנה פריידא לאמריקע,⁴²⁶ ג"כ [גם כן] שכחתי להתפלל ערבית, אבל נזכרתי למחר בבקר והתפללתי שחרית שתיים.⁴²⁷ אבל כעת לא נזכרתי עד הערב שלמחרתו, ונעשה מעות לא יוכל לתקון.⁴²⁸ אהה. יכפר לי ד'. <דף כט> בחדש שבט נתתי הס"ת [הספר תורה] שלי להגיהה, ונמצאת פסולה מרוב אותיות אשר קפץ הדיו מהם. ותיקנתים, ונעשית כשרה. והואיל וכן הוכרחה להגהה כל שבע שנים. כן יעזר לי ד'. ואם יגיע קצי, אזי אטיל החוב הקדוש הזה⁴²⁹ על בני יחי[ו] והמה לבניהם.

ביום כ"ה שבט⁴³⁰ ילדה כלתי רחל בת ונקרא שמה שרה. יתן ד' ויגדלוה אביה ואמה לחולמע"ט [לחופה ולמעשים טובים] באריכות ימים ושנים, אמן.

ביום א' דר"ח אייר,⁴³¹ בשעה שלישית אחר צהרים, היה בפה לקוי חמה, היינו השמש זרחה כבצהרים וזוהר הרקיע היה כעצם השמים לטוהר, ועל הארץ היה חושך. וכאשר הביטו על השמש ע"י זכוכית מעושנת⁴³² היתה נראית ממש כהלבנה ביום, ה"ד [היינו דווקא] אחר המולד. יתן ד' ויחתו הגוים מהמה,⁴³³ אמן.

ביום ב', פ' [רשת] אמור, י"ב הנ"ל,⁴³⁴ מתה גם בתי פייגא לאה נ"ע [נוחה עדן] ממחלת השחפת.⁴³⁵ יתן ד' [ו]ירחם על יתר הפליטה מזרעי זרע זרעי, ויאמר למלאך המשחית הרף, ויובלע המות לנצח בביאת הגואל, אמן.

[תרע"ג]

ביום ג', [פרשת] נשא, כ"ז אייר תרע"ג,⁴³⁶ נסע בני בנימין לאה"ק [לארץ הקודש] לבקר את בתי הספר דשם, ואגב יראה שם את אחיו יוסף. יתן ד' ויחזור בשלום אל ביתו, אמן.

אור ליום ג', [פרשת] שלח לך, י"ב סיון.⁴³⁷ היא"צ [היארצייט] העשירי של אבי ז"ל. סיימנו בעזר ד' את כל הש"ס בבלי בצבורא אשר התחלנוהו אור לארבעה בטבת דשנת

ביום א', [פרשת] בהעלותך,³⁸⁷ נצטלמתי עם בני יחיאל, ושלחתי התמונות לכל זרעי ולאחני[ותיי למען תהיה להם לזכרון עולם תמונתי של יום זה. יזכני ד' לעשות כה בעוד עשר שנים ועוד, אמן.

בליל ש"ק, [פרשת] בהעלותך, י"א הנ"ל,³⁸⁸ היו שתי שריפות בעירנו זו אחר זו. בכבות את האחת נדלקה השניה. אבל בחסד גדול, שלא נשרפו [אלא] רק בית אחד בכל שריפה, וגם בלא נפשות.

אך ביום הראשון של פ' [רשת] שלח,³⁸⁹ יצא אש וגפרית מאת ד' מן השמים,³⁹⁰ ודלקה כל עיר לופילעוו³⁹¹ כמעט, עם ששה בתי כנסיות ועשר נפשות, אשר בתוכם היו ששה ילדים מאב ואם אחת. והרב שלהם, איש צעיר בימים וגדול בתורה, היה חולה ומוטל על ערש דוי, ונשאווה במיטתו מבית לבית ומחצר לחצר, עד שעלה עשן באפו ונפטר גם הוא. ונשרפו אלף ושש מאות בתים. ובתחני[לה] קבצו את כל שללה אל תוך רחובה,³⁹² אבל בסוף נשרפה העיר ואת כל שללה והחנויות של כל השוק עם סחורתם. ולא היתה כשריפה הזאת מיום הפיכת סדום ועמורה. ונשרפו ברזל ואבנים וכל מיני מתכות,³⁹³ עד אשר גם עפרם לא נכרו בחוצות. ולמחרתו ביום השני נשרפה חצי רחוב ווילנא, וכל רחוב מאמילעווקע, וחבל³⁹⁴ גדול מדובראווינקע,³⁹⁵ וגם אז נשרפו שני בתי כנסיות ואשה אחת. יגדור ד' פרצת עמו ישראל ברחמים, אמן. שולחים נדבות על הנשרפים מן כל קצות העולם, אבל כלמו הם כטיפה בים אוקינוס נגד ההיזק הגדול שהיה כערך חמשת מילייען רוביל.

<דף כח> [תרע"א]

ביום ח' חשון דשנת תרע"א, 28טין אקטאבר דשנת 1910,³⁹⁶ נתקבל בני מרדכי לעבודת הצבא בעיר קאיינדעוו, פלך מינסק,³⁹⁷ ונשלח לעיר ריגא. יתן ד' ויצא בשלום בקרוב בביאת הגואל, אמן.

בחדש כסלו לא קדשו כמעט כל העיר את הלבנה, כי נראית על חצי שעה בליל ה' למולדה. ומי שראוה אז ולא האמינו בהמשנה עתים, חטפו וקדשוה. והמאמינים ושלא ראוה הפסידו.³⁹⁸

ד' טבת³⁹⁹ נסעה בתי פייגא לאה לקייעוו⁴⁰⁰ לעשות ניתוח פנימי. וחלתה שם, ולא עשו לה הניתוח, ובאתה משם חולה. ירפאה ד' בקרוב בתוך שאר חולי עמו ישראל, אמן. וביום ג', [פרשת] ויקרא, כ"ח אדר,⁴⁰¹ בא בני מרדכי מעבודת הצבא. כי נחלה שם במחלת הריאה,⁴⁰² והכירו שאיננו יכול לעבוד בצבא, ופטרוהו לביתו לחלוטין. ובא חולה לביתי. ירפאהו ד' בקרוב בתוך שאר חולי ישראל, אמן.

יום ד', פ' [רשת] צו, ז' ניסן,⁴⁰³ ילדה בתי חנה פריידא בן. ומפני חלישתו נכנס לב"מ [לברית מילה] ביום א', [פרשת] תזמ"צ [תזריע-מצורע], כ"ה הנ"ל.⁴⁰⁴ ונקרא שמו לייב הירש, אחר אבי אביו. יזכה ד' את אביו ואמו לגדלו לתורה ולחולמע"ט [ולחופה ולמעשים טובים], אמן.

וביום ג' הנ"ל, כ"ז הנ"ל,⁴⁰⁵ ילדה כלתי שרה דישא לבני יוסף בת בעיר יפו, ונקרא שמה רחל אחר אם אביה.⁴⁰⁶ יזכה ד' את אביה ואמה לגדלה לחולמע"ט, אמן.

ביום ג' סיון, א' דשלשה ימי הגבלה,⁴⁰⁷ נתקבל בעירנו לרב אב"ד [אב בית דין], הרב ר' שמחה בהרב ר' יוסף דוב זצ"ל סאלעווייציק,⁴⁰⁸ אברך בן שלשים שנה. וכבוד גדול עשו לו. יתן ד' ויכון כסאו עד ביאת ינון, אמן.

ביום ט"ו אלול⁴⁰⁹ ילדה בתי שרה דישא בת, וקרא אביה את שמה רבקה. יתן ד' ויזכו אביה ואמה לגדלה לחולמע"ט, אמן.

בחדש ניסן לא קדשנו את הלבנה כלל, כי לא נראתה בתוך זמנה רק לילה אחת. ותיכף כשראינוה אצל ביתי רצנו לבהמ"ד לאסוף מנין, ועד שבאנו לבהמ"ד נתכסה בעבים ולא נראתה עוד כלל. יכפר ד' על שגיונות, וללבנה יאמר שתתחדש בחדש הבא, ועמוסי בטן³⁶⁴ יתחדשו כמותה, אמן.

אחר חג העצרת³⁶⁵ הייתי חולה מחולשת הלב. ושבוע שלימה בטלתי שיעורי בבהמ"ד במשניות, כי לא יצאתי מפתח ביתי. ושיעורי בע"י [בעין יעקב] ובמדרש בטלתי ג' שבועות.³⁶⁶ וגם תענית י"ז בתמוז בטלתי,³⁶⁷ עד שריחם ד' עלי וחזקני. יתן ד' רפואה שלימה לכל חולי עמו ישראל, וצום הרביעי³⁶⁸ יהפך לששון ולשמחה, אמן.

תּרנ"ט

בליל ש"ק, פ' [רשת] בשלח, י"ז בט, ³⁶⁹ ילדה בתי פייגא לאה ת"י [תאריך ימים] את בנה הבכור, יותר משלש שנים אחר חתונתה. וביום ש"ק, פ' [רשת] יתרו, כ"ד ה"ל, נכנס לבריתו של א"א [אברהם אבינו], ונקרא שמו בישראל יהודא. וביום ב', פ' [רשת] תשא, י"ז אדר, פדהו אביו בחמשה שקלים³⁷⁰ מהכהן יוסף ב"ר דוב מאלאדיק. יתן ד' ויגדלוהו אביו ואמו לתורה לחופה ולמע"ט [ולמעשים טובים], באר"י [כות ימים ושנים]. בימיו ובימינו תושע יהודא וישראל ישכון לבטח, אמן.

בש"ק, פ' [רשת] ויקפ"ק [ויקהל-פקודי], ער"ח [ערב ראש חודש] ניסן,³⁷¹ סיימתי ב"ה פעם שמיני שיתא³⁷² סדרי משנה בצבור. ולמחרתו, אור ליום ב', [פרשת] ויקרא, ב' ניסן,³⁷³ נסעתי לוויילנא להדפיס הספר של גיסי שמעון י"י אשר כנהו בשם שביל טוב.³⁷⁴ וביום א', [פרשת] אחק"ד [אחרי מות-קדושים],³⁷⁵ קבלתי ב"ה מכתב תמרורים מביתי, אשר נכדי יהודא, אשר חכיתי עליו זה יותר משלש שנים, עזב עולמו ביום ועש"ק [ו' ערב שבת קודש, פרשת] שמיני, כ"ז ניסן.³⁷⁶ יתן ד' ויפקוד את בתי בקרוב בזרע של קיימא, ויובלע המות לנצח, אמן.³⁷⁷

דף כז < [תר"ע]

אור לארבעה עשר בתשרי עת"ר,³⁷⁸ היתה חתונת בני יוסף עם ב"ג [בת גילון] שרה דישא בת אחותי פייגא לאה באה"ק [בארץ הקודש], במושבה ראשון לציון, אשר ביהודא, מקום חיים יוסף, אחי הכלה.³⁷⁹ וביום א', כ"ה ה"ל,³⁸⁰ נסע עם אשתו לביתו [ב]סגרה אשר בגליל.³⁸¹ יתן ד' ויבלו ימיהם בטוב ובנעימים עפ"י דרכי תורתנו הקד[ו]שה אשר דרכי' [ה] דרכי נועם, ויזכו לראות בנים ובני בנים, אשר ילכו ג"כ בדרך ה"ל.

ביום ועש"ק [ו' ערב שבת קודש], [פרשת] וירא, י"ד מ"ח [מרחשון],³⁸² הגיע לי ידיעת החתונה. ולמחרתו ביום הש"ק [השבת קודש], ט"ו ה"ל, זכיתי לסיים את הספרי,³⁸³ אשר בו נשלמו אצלי כל הברייתא דתלמודא בבלי: ש"ס, תוספתא, מכילתא, ספרא, ספרי, פדר"א [פרקי דרבי אליעזר], תד"א [תנא דבי אליהו], ס"ע [סדר עולם], אותיות דר"ע [דרבי עקיבא].³⁸⁴ ועתה אעתור לד' שיזכני לגמור הש"ס בבלי שנית עם הצבור, ואח"כ להתחיל ולגמור הש"ס ירושלמי בירושלים עה"ק [עיר הקודש], אמן.

בחדש שבט לא נראתה הלבנה בכל החדש, וכל אנשי העיר לא קדשוה. וההמונים אשר קדשוה בעת נראתה בענן, ברכו ברכה לבטלה, כי הענן היה סתר לה. יהי' [ה] לטוב, אמן.

ביום ש"ק [שבת קודש, פרשת] נשא, ד' סיון,³⁸⁵ מלאו לי ששים שנה, והלכתי בעקבות רבותנו, ועבידנא יומא טבא לרבנן, ואמרת לי נפקי לי מכרת.³⁸⁶ ולמחרתו,

אסתר קצבת בעה"נ [בעבר הנהר] לופילעוו, ³⁴⁷ ושבר כל כלי הבית לרסיסים, ומחיצה אשר בתוך הבית (פיראגראטקע) ³⁴⁸ וגם חלוני הבית שיבר והשליכם על גג הבית. ויצא דרך תקרת הבית, ובצאתו שיבר גם שתי קורות ארוכות, והיזק הבית וגם כלי הבית עלה לסך מאה וחמשים ר"כ [רובל כסף].

וביום ד', [פרשת] בהר, י"ז הנ"ל, ³⁴⁹ יצאה אש ברחוב ווייעט רענער והלאה לנגד חומת חיים שמחאוויץ, ואכלה כל הבתים עד הפנה של נגד שוק חדש, ומשם כל הרחוב שכנגד שוק חדש עד הפנה של נגד שקלאווער גאס, ³⁵⁰ ומשם למעלה לצד שקלאב עד חומת סיבעירסקע. ובס"ה [ובסך הכול] נשרפו מ"ג בתים וחומות ול"ב חנויות. יגדור ד' פרצות עמו ישראל ברחמים, אמן.

[יום] ג', [פרשת] בלק, י"ג תמוז, 1 ייול 1897³⁵¹ נעשה בפה מאנאפאלייע ³⁵² כמו ביתר הערים שנעשה שם בכבר. וזאת תורת המאנאפאלייע: נשבר הכד של השיינקען ³⁵³ על המבוע ³⁵⁴ של הפאדוואלן, ³⁵⁵ ובטלו אלו ואלו. ואין רשאי להמצא י"ש [יין שרוף] בשום מקום, רק בקאזנא. ³⁵⁶ ואף אם נתנו שיינקען באיזה מקומות, ג"כ לא להיהודים נתנו. ויהודי נאסר לבא בקהל מסחר הי"ש. יתן ד' ויבנה עירינו בקרוב, ולא יעבור זר בתוכינו, אמן.

<דף טו> תרנ"ח

המולד של ר"ח טבת היה אחר שעה 4 לפני אור הבקר, יום ועש"ק [ו' ערב שבת קודש, פרשת] מקץ. ³⁵⁷ ואור ליום ועש"ק, [פרשת] ויגש, ³⁵⁸ היה הלבנה מאיר כבמלואו, ורצו רוב אנשי בהמ"ד שלנו לקדשו. ואנכי מחיתי בידם. ראשית, כי לא נשלמו עדין ז' מעל"ע [מעת לעת] אחר המולד. ³⁵⁹ אך לא זה היה עיקר עכובי, רק מפני שהדין מפורש בשו"ע [בשלחן ערוך] להמתין עד מוש"ק [מוצאי שבת קודש] אם לא יהי' [ה] אחר עשרה ימים מהמולד, ובפרט באמצע החורף, אין לירא פן לא יראה בתחילת החדש. ובעונות הצליח מעשה שטן, ולא נראה הלבנה בכל השבוע של פ' [רשת] ויחי ³⁶⁰ אף על רגע אחד. וכל העולם ³⁶¹ תבעו ממני, וממש קצתי בחיי מרוב עגמ"נ [עגמת נפש]. ראשית, מהעדר המצוה קבלת פני אבינו שבשמים פעם אחת בחדש; שנית, מרנון העם הארצי, ובליל ועש"ק הנ"ל, שהוא הליל האחרון עפ"י הלוח, לא נתתי שנת לעיני, וכל הלילה הי' [ו] עיני נשואות לשמים. והשמים התקדרו בעבים, ולבי התקדרה בקרבי, וכאשר האיר הבקר אמרתי נואש אבדה תקותי. עד שריחם ד' עלי והאיר עיני בחשבון זמן הקדוש, ועלתה בידי עד אחר שעה 10 בליל ש"ק [שבת קודש]. ועיינתי תיכף בשו"ע, ומצאתי כי בליל האחרון מותר לקדש אף בליל ש"ק. וחזרה תקותי למקומה. וכאשר חשכה הלילה, והשמים התקדרו בעבים כבכל השבוע, חזרה תקותי למפח נפש. אך בשעה 7 יצאתי לחוץ, והנה התחילו לראות בהרות לבנת ברקיע, וחיה רוחי בקרבי. ומרגע לרגע התטהר הרקיע, עד שבשעה 8 התחיל הלבנה לראות דרך העננים הקלושים. ועוררתי ³⁶² את אבי שיחי' [ה], ורצנו לבהמ"ד ומצאנו עשרה אנשים. ובעוד רבע שעה נראה הלבנה בתקפו, וקדשנוהו בשמחה רבה. ובעוד רבע שעה נתכסה לגמרי ולא נראה עוד עד סוף החדש. יזכינו ד' בקבלת פני השכינה לעולם, אמן.

אור ליום ועש"ק [ו' ערב שבת קודש פרשת] יתרו, י"ט שבט [תרנ"ח], ³⁶³ גרשתי את אשתי חיי' [ה] רישא בגט פטורין, ונתתי לה מזומן סך 178 ר"כ, לבד חפציי אשר גנבה מביתי בעת יציאתה מביתי. ימלא לי ד' חסרוני, ויזמין לי פרנסתי שאוכל לפרוע חובותי בקרוב, אמן.

חריץ גדול. ובעברם שם ערך חמש מאות אלפים איש נשבר הגשר, ונפלו בתוך העמק, ונהרגו אנשים ונשים וטף עשרת אלפים איש.³¹² ומבני ישראל אין גם אחד. והקיסר בשמעו זאת אחזר רתת, והתנדב משלו אלף אלף ר"כ לכל אלמנה מההרוגים האלה. והקיסר היה במאסקווע מיום מאי, שאז הוא יום הולדתו,³¹³ עד יום 26 ט"ן מאי, שאז הוא יום הולדת אשתו.³¹⁴ והכבוד שעשו לו בכל עיר ועיר אין להעלות על הגליון. וגם היהודים בעריהם נתקבצו בבתי הכנסיות שלהם, ועשו לו כבוד גדול לעיני השרים, והשרים החזיקו את ידם. וכל מי שהיה לו איזה שמחה, המשיכה עד אלו הימים. יתן ד' ומלך ביפיו תחזינה עינינו.³¹⁵

בענין המיניפעסט³¹⁶ הלך בעקבות אבותיו, ולא חדש בהם דבר. ביום ב', [פרשת] בלק, י"א תמוז,³¹⁷ היה חידוש גדול בעירינו, אשר לא היה כזה מיום ה'נסדה, כי הג'ביר] ישראל ראטנער מת בעיר בערלין ביום ד', [פרשת] חקת,³¹⁸ וביום ב', [פרשת] בלק, הביאוהו] לפה בתיבה של בלעך³¹⁹ הנתונה בתוך תיבות עץ. והעמידוהו על עגלה גבוה כעגלות הקאטוליקים³²⁰ שמוליכים בו מתייהם. והעגלה והסוסים היו מכוסים בשחורים. וקודם בואו שלחו בני ביתו בילעטין דפוסים³²¹ בשפת רוסי'ה] לכל העיר שיצאו לכבודו. ויצאו כל העיר עד ה'קאמיק,³²² והחזינים עם משורריהם הלכו לפני העגלה ושררו בניגון כהני הנוצרים, וסבבו אותו בכל העיר. ובבואם נגד ביתו אמר הרב דממשלה³²³ הספד בשפת המדינה, כי כל שוטרי ומושלי העיר היו שם. ואח"כ הוציאו מביתו מחרוזת פרחים [ווייענין]³²⁴ <דף יד> כמנהג הנוצרים והניחו על ארונו. וגם שלש כרים אדומים ועליהם אותות החן שלו והעגלה מהממשלה [מאנדאלין],³²⁵ והניחו ג"כ [גם כן] על ארונו. ואעפ"כ עשו לו היהודים ג"כ כבוד, ובבואו לחצר מות³²⁶ עשו לו הרבנים ד' הספידים, וקברו אותו עם ארונו.³²⁷ ואח"כ עשו בני ביתו משתה גדול לכל מושלי ושוטרי העיר, במקום סעודת הבראה.³²⁸ יתן ד' ויובלע המות הנצח ולא יתפשט חלילה הנגע בעירינו, כי העגלה נתנו בני ביתו במתנה לאנשי רוח הזמן לימים הבאים.³²⁹ ובעת הלוייה עמד הג'ביר] הנעלה ר' שלום ראטנער,³³⁰ וראה כל הנעשה ומאסה בתכלית המיאוס. ואמר אילו בדידי הוה, לא רציני בזה הכבוד.³³¹ והיה כשגגה היוצא מפי השליט.³³² ואחר איזה ימים נסע ג"כ לבערלין אודן]ת מסחרו. והוסיתוהו³³³ הרופאים דשם לעשות אפיראציעי³³⁴ למחלתו הנושנת אשר לו, ומת תחת הסכין, וקברו אותו במקומו.³³⁵ יתן ד' ויובלע המות הנצח, אמן.

[תרנ"ז]

בין כסא לעשור תרנ"ז³³⁶ נשלמו חמשה שנים מעת קניתי השתי זוגות תפילין שלי,³³⁷ ונתתים לסופר להגיהם, ומפני שהי'ו] חדשות המתנתי להם כל כך. יום ד', [פרשת] מצורע, ה' ניסן,³³⁸ חלה בו התקופה בתחילת לילו, שעה 6, ובו נשלם מחזור גדול של כ"ח שנים, והוצרכנו לברך ברכת החמה.³³⁹ אבל בעוה"ר [בעוונותינו הרבים] נתכסה החמה בעבים ולא היה אפילו רשימה ניכר. אך רבים סמכו על דעת השערי תשובה,³⁴⁰ וברכו אף במכוסה.³⁴¹ אך אנן³⁴² רצינו לסמוך על דעת החתם סופר³⁴³ ולא לברך במכוסה. וד' הי'ה] בעזרינו, ורבע שעה קודם חצות היום יצאה החמה בתקפה. ותיכף ומיד זימן לנו ד' עשרה אנשים, ויצאנו לרחוב העיר וברכנו הברכה עושה מעשה בראשית, ואמרנו המזמורים, והפיט א"א [אל אדון].³⁴⁴ כה יזכנו ד' ויחיינו לעוד הפעם³⁴⁵ בביאת הגואל בב"א [במהרה בימינו, אמן]. יום ה', [פרשת] אמור, י"א אייר,³⁴⁶ היה רעם גדול, ונכנס בבית ה'אישה] חייל'ה]

אור ליום ב', [פרשת] בא, ג' שבט, ²⁸² עשיתי קנין ²⁸³ עם זוגתי השלישית מ'רת] חיי'ה] רישא בת המנוח ר' סעדי'ה] מאיר הכהן מבוניץ. ²⁸⁴ והיא אשה גרושה מאישה, וזרע אין לה. ²⁸⁵ ואור ליום ועש'ק, [פרשת] בשלח, י"ד הנ"ל, ²⁸⁶ נשאתי'ה] בחופה וקדושי'ן כדת משה וישראל. יתן ד' [את] האשה הבאה לביתי כרחל נ"ע [נוחה עדן], ²⁸⁷ ויפקדיה ד' בבנים של קיימא, ואאריך ימים אתה בטוב ובנעימים, אמן. אור ליום ד', פ'רשת כין תבא, כ"ב אלול. ²⁸⁸ כתבתי במז"ט [במזל טוב] תנאים ²⁸⁹ עבור בתי פייגא לאה ת"י [תאריך ימים] עם ה'בחור] מנחם מענדיל ב"ר יעקב דוד אגרעסט מקניזיץ. ²⁹⁰

אור ליום ב' דר"ה [דראש השנה] תרנ"ו ²⁹¹ אירע לי מקרה לא טהור ר"ל [רחמנא לצלן], ²⁹² ובהקיצה משנתי ואראה את אשר נעשה אתי נתעצבתי מאד אל לבי, ורצתי תיכף לבית הטבילה. ²⁹³ והתעניתי אותו היום להפיג צערי מעט, ולא נתקררה דעתי עד שקבלתי עלי בלא נדר להתענות כן יום שני דר"ה בכל שנה ושנה, אם לא יהי'ה] אונס ח"ו. ²⁹⁴ יתן ד' ויהפוך צערי ויגוני לששון ולשמחה, ויזכני לראות זרע ולהאריך ימים, אמן. ²⁹⁵

ותיכף אחר ר"ה [ראש השנה] מסרתי עסק החנות שלי לבתי פייגא לאה ת"י, כי הלך אצלי בלא הצלחה אחר מיתת אשתי רחל ע"ה [עליה השלום]. ולהם, כאשר יעסקו בו שניהם, אקוה לד' שיצליחם. ²⁹⁶ יזכני ד' לראות בקרוב בשמחת חתונתם וישקט הריב והמדון אשר בביתי, מהמנגדת אשר נתן לי בעונותי העצומים, כי לא כאשר דמיתי כן עלתה לי. ²⁹⁷ ד' ירחם עלי ויוציאני מכל צוקה וצרה, אמן.

תרנ"ו

<דף יג> אור ליום ד', [פרשת] יגש, ב' דר"ח טבת, ²⁹⁸ היה במז"ט [במזל טוב] חתונת בתי פייגא לאה ת"י [תאריך ימים] עם ב"ג [בן גילה] מנחם מענדיל ב"ר יעקב דוד אגרעסט נ"י [נרו יאיר] לזמן המוגבל, ²⁹⁹ והחתונה היה ב"ה בסדר נכון. והחזקתים על שלחני עד אחר סעודת הצהרים של יום א', [פרשת] ויחי, ה'חודש] הנ"ל. ³⁰⁰ ואח"כ יצאו ממני לבית דירתם אשר שכרו להם אצל ר' שמואל שמעון לעווין נגד ³⁰¹ בהמ"ד [בית המדרש] שלנו, על שלחן אביהם שבשמים. ³⁰² יתן ד' ויזמין להם פרנסתם בריוח, ויראו בנים ובני עוסקים בתר"מ [בתורה ומצוות], אמן.

באשמורת הבקר של יום ג', [פרשת] שמות, י"ד הנ"ל, ³⁰³ חלה בני מרדכי שיחי'ה] בחולי אסכרה ³⁰⁴ ר"ל [רחמנא לצלן], ואור ליום ה' הנ"ל היה גוסס ונטה למות. והראה לי ד' כי רגע באפו חיים ברצונן, ³⁰⁵ ובזה הרגע שהיה גוסס פתח עיניו והתחיל לדבר. ומאז התחיל להתחזק משעה לשעה עד שביום ש"ק [שבת קודש], [פרשת] וארא ³⁰⁶ הלך לבהמ"ד להתפלל. יתן ד' ויסיר ממנו ומכל עמו בית ישראל כל חלי וכל מכה, אמן. ביום ג', [פרשת] בהעלותך, י"ד סיון, 14 ט"ן מאי דשנת 1896, ³⁰⁷ נכתר הקיסר ניקאלאיי השני בכתר מלכות בעיר מאסקווע. וחגגו חג הקיסריות ג' ימים רצופים. ומיום ה'נסדה ארץ רוס'י'ה] לא היה בה שמחה כמותה, כי בכל האימפריע לא הניחו בעלי אומנות להתעסק במלאכתם, ולא מלמדים להורות לתלמידיהם. ובכל הג' ימים הלכו כולם בבגדי יל"ט [יום טוב], וסבבו וטיילו בעיר לראות קשוטי הבתים והחומות אשר התקשטו בעדי עדיים. ³⁰⁸ אך למר[ו]ת לב הקיסר אירעו כמה סיבות בכמה ערים מחמת רבוי העם. ועולה על כולמו היה סיבה גדולה בעיר מאסקווע. ³⁰⁹ ביום הש"ק שאחר ההתכרות (קרנאצייט) ³¹⁰ כי אז עשו משתה גדול לכל דכפין בכרך גדול ונרחב שתחת העיר. ³¹¹ וצריכים היו כולם לעבור לשם דרך גשר הבנוי על

גם בחורף של שנת ה"ל [תרמ"ב] התחילה המהומה הישנה²⁵¹ לשלח פריה על פני האדמה, והיה בעוד כמה קהילות גדולות גזילות ורציחות.²⁵² ובסוף כל אלו התחילה הממשלה לחשוב מחשבות במה להסיר המכשלה הגדולה הזאת. והוחלט אצלם כי כל אלה המה רק מקנאת העמים עלינו, וע"כ [ועל כן] להסיר הקנאה הזאת הוחלט אצלם להרע עוד ליהודים, למען לא תגדל קנאת העמים עלינו. ושלחו צו לכל הגווערנעס²⁵³ להושיב שם קאמיסייע²⁵⁴ מגדולי הנכרים, ולחשוב מחשבות במה להרע ליהודים. וכן עשו. וכל קאמיסייע וקאמיסייע החוה דעתה לדעה אחרת, עד שרעה אחת גדלה מחברתה. ובסוף כל האסיפות שלהם שלחה כל אחת דעתה להממשלה, והמה הושיבו קאמיסייע אחת גדולה לברר עצת כל הקאמיסייעס.²⁵⁵ והקול נשמע בכל ערי היהודים, שגם המה לנוכח יביטו, וכל מחשבתם רק רע כל היום. ובכל מקום אשר עצת המלך ומחשבת הקאמיסייע מגיע, אבל גדול ליהודים וצום ובכי ומספד.²⁵⁶ כי לא נשאר עיר ופלך מכל מושבות היהודים שלא גזרו שם תענית.²⁵⁷ ובכמה קהילות גזרו ב' וג' תעניותם.²⁵⁸ וגם בעירינו מאהליב גזרו תענית ביום י"ג שבט,²⁵⁹ והרבינו בסליחות, בתפילת שחרית. ואחר חצות²⁶⁰ התאספנו ג"כ בבכ"נ ובבמ"ד [גם כן בבית הכנסת ובבית המדרש] והשלמנו את התהילים,²⁶¹ וקראנו 'יחל' בתפילת המנחה.²⁶² ירא ד' בענינו ויקבל תפילתנו ברחמים, ויסיר קנאת העמים מעלינו. והעיקר, לשלוח לנו הגואל האמיתי בקרוב, וינהלינו לארצינו בקרוב, אמן.

גם ביום כ"ב אדר, וט"ן מארט,²⁶³ הוא יום היא"צ [היאָרצייט] של הקיסר הישן הנהרג,²⁶⁴ גזרו תענית כללי בכל ערי היהודים שבארץ רוסיא. רק הוקל התענית הזה מהתעניות הקודמים, כי ממי שלא רצה להתענות קבלו פדיון כופר נפשו, מה שלא היה כן בהתעניות הקודמים. יתן ד' ויקובל גם זה לרצון, אמן.
יום ב', פ' [רשת] ויקרא, ער"ח [ערב ראש חודש] ניסן,²⁶⁵ הוא יום היא"צ²⁶⁶

[תּרנ"ה]

<דף יב>²⁶⁷ ומחמת אלו השני טעמים לא הביטו על האבילות.²⁶⁸ ועשו אז חתונת הקיסר ניקאליי השני עם ארוסתו אלישע, אשר החליפו שמה בשם אלכסנדרא.²⁶⁹ והנחות גדולות עשה למדינות (מוניפעסט)²⁷⁰ אשר אין להעלות על הגליון, כי בפרטים הם קרוב למאה הנחות, וכולם המה הנחות כלליות לכל בעלי אמונות בכלל. אך לקאטעליקין²⁷¹ וליהודים עשה הנחות פרטיות הנוגע רק אליהם. היינו הקאטעליקין הנגרשים מאדמתם מעת המרידה שלהם (מאטעז)²⁷² יורשו לחזור אל אדמתם.²⁷³ והיהודים אשר הלכו לעבודת הצבא בשנה זו, יורשו להתגורר בארץ רוסיה [הפנימית כל ימי חייהם,²⁷⁴ לבד ממאסקווע, למען יהיה] להם לזכר עולם שנת המלכו. יתן ד' ונזכה להבחין, כאשר מלך ביפיו תחזינה עינינו בקרוב,²⁷⁵ אמן.
וזאת שכחתי מלכתוב, כי היהודים דעיר ייאלטע,²⁷⁶ אשר היה זמן האחרון של ישיבתם שם ביום 29 ט"טין סענטיאברא,²⁷⁷ וזה היה אחר מות הקיסר,²⁷⁸ ונתן הקיסר החדש צו לא לנגוע בהם יד עד ידיעה ברורה (ראספראזענייע). יתן ד' גאולה שלימה בקרוב על כלל ישראל, אמן.

בחדש טבת לא נראתה הלבנה בכל החדש חוץ מליל שבת הראשון של החדש. וכל העיר לא קדשוה, חוץ מלילה האחרונה התעוררו יחידים אנשי מעשה ונערו כל הלילה. ולאחר חצות נראתה בעד הענן, וקרוב בעיני שברכו ברכה לבטלה בקדשם אותה.²⁸⁰ והוא רחום יכפר.²⁸¹

נשרפו שמן]נה נפשות גוים, אשר לא עצרו כח להנצל ולעמוד על נפשם. בראשונה,²¹⁹ בבית מענדיל דוד אמדור,²²⁰ נשרף כהן כר"מ [כוכבים ומזלות]²²¹ אחד ומשרתו נער קטן. ובשניה בבית שאצל ציפע טעפערין נשרף ג"כ כהן כר"מ אחד, ואשתו ומשרתו.²²² ובאחרונה ברחוב מיקאלע נשרפו אשה ומשרתת ביתה, ובת שכינתה אשר באה ללון בביתם לצוותא ונשרפה עמהם. יתן ד' ויבנה מהרה שריפת בית מקדשינו וינהלינו לעירינו בקרוב, אמן.

בחדש אייר היתה עת צרה ליהודים, כי רבים מעמי הארץ פרצו בעם.²²³ ונפלו על היהודים בעריהם, ובזזו כל חילם.²²⁴ ורכושם, ועשאוים למשיסה,²²⁵ ומי שעמד נגדם עמדו עליו והרגו[הו] נפש. וגם בבתי כנסיות ובבתי מדרשות נכנסו וקרעו הספרי תורות ל"ב קרעים.²²⁶ ואשר לא הספיקו לקרוע השליכו חוצה. ונתקיים עליהם המקרא 'תשתכנה אבני קדש בראש כל חוצות'.²²⁷ ובבהמ"ד [ובבית מדרש] אחד בקייעב ישב אברך אחד ולמד, והוא היה למדן גדול וירא שמים, וקנא קנאת ד' צבאות בראותו ביזוי הס"ת [ספר התורה], ועמד נגדם לדחותם משם, ועמדו עליו והרגוהו.²²⁸ וכה עשו בקהלות רבות וגדולות אשר עצמו מספר.²²⁹

ואת אשר בא זכרונם כעת על רעיוני המה: ייאלע סאוועט,²³⁰ קייעב,²³¹ הארבראי,²³² קאנאטאפ,²³³ אלכסנדראווסקי,²³⁴ סמילע,²³⁵ וכהנה רבות, אשר ראיתם בכותבי העתים²³⁶ ושכחתים. ובכפרים הרבה עד למאד נעשו רציחות והריגות עד אין מספר. ובכמה קהילות גדולות היה שריפות גדולות, ר"ל [רחמנא לצלן]. וכל המאורעות כולם היה בזה הח[ו]ן דש אייר.²³⁷ עד שהממשלה נתנה צו להעביר קול במחנות העברים, אשר מי שירים ידו או רגלו להרע ליהודי אחד, דמו בראשו, ובכ"ד שעות יושפט למיתה. והמורדים שבום ואסרום בכבלים. אזי הושקט הרעש והמנוחה שבה לאיתנה. אך הנהרגים והנפצעים והשדודים והבזוזים, המה לא נתפאו מזה. וד' ירפא שבר בת עמו, ולא יכפר לדם כי אם בדם שופכו,²³⁸ בקרוב אמן.

בסוף חדש סיון נראה בצפון הרקיע כוכבא דשביט, ועמד לערך שני שבועות. יתן ד' ויהי[ה] הכל לטוב, אמן.²³⁹

תרמ"ב

ביום ד', פ' [פרשת וזאת הברכה, ב' [יום] ג' דחומה"ס [דחול המועד סוכות], י"ט תשרי,²⁴⁰ ילדה לי זוגתי בן זכר למז"ט [למזל טוב]. וביום ד', פ' [פרשת] בראשית, כ"ו הנ"ל,²⁴¹ הכנסתיו במז"ט בבריתו של א"א [אברהם אבינו]. וקראתי שמו בישראל בנימין, אחר בנימין בן רחל ואחי יוסף, כי גם הוא כמו כן.²⁴² וביום ועש"ק [ו', ערב שבת קודש], [פרשת] וירא, י"ט חשוון,²⁴³ כאשר נשלם לו ח[ו]ן דש ימים, יסדתי גם לו עסק הוואחער.²⁴⁴ מחמשה ועשרים ר"כ האחרונים <דף נב> אשר נשאר אצלי מכל מעותי בסוף שנת תרמ"א לפ"ק, כמבואר אצלי באריכות בהחשבון שעשיתי אז, המונח ברייסטער הגדול.²⁴⁵ וביום א', [פרשת] חיי שרה, 21 ט"ז הנ"ל,²⁴⁶ הל[ו]ותים ראשונה לר' יהושע הורעוויץ על 2 פ"ט.²⁴⁷ ועשיתי עליהם רייסטער, ויחדתי גם לו מקום בהסיפלאד.²⁴⁸ העליון, בחציו הימיני שלצד פנים, וקראתי שמו רייסטער העליון החדש. וקבלתי עלי לעשרם עישור גמור בסוף כל ח[ו]ן דש וח[ו]ן דש, כאשר אני עושה עם המעות של יתר זרעי.²⁴⁹ והמעשר מהם יחדתי על כריכת הש"ס [ה]חדש רעגאל²⁵⁰ ווילנא, אשר אני מקבל מדמי המעשר של בני יוסף. יתן ד' ואגדלם לתולחולמע"ט [לתורה, לחופה ולמעשים טובים], וגם יתן הצלחה במעותיהם, ובימיהם ובימי תןשע יהודא וישראל ישכון לבטח, אמן.

פ'רשת] תרומה, ד' אדר, ¹⁸⁶ לקח ד' את תרומתו, וגבה את חובו מנפשות נקיים, כי נעתק רגב גדול מן הנואל ¹⁸⁷ שאצל בהמ"ד תנ"ך, ¹⁸⁸ ונפל על שלשה בתים של שני בע"ב [בעלי בתים]. היינו שנים מהם היו שייכים לאחד והשלישית להשני. ועמדו שלשתן בשורה אחת תחת הנואל, וכאשר נפל עליהם הרגב אדמה מן הנואל הכתום לרסיסים, ובתוכה הי' אז שנים עשר נפשות. ותיכף בא עזר גדול ממושלי העיר, וחפרו עד היסוד. וששה מהם הוציאו חיים אך נפצעים, והובילום תיכף לבית החולים. וששה הנותרים הוציאו מתים. ואלו הן: האחת היא בעלת השני בתים הנקראת מושע קצבת, ¹⁸⁹ והשניה היא כלתה, והשלישית ילד קטן בן הכלה, ועוד ילד ובתולה מבני השכינות ¹⁹⁰ אשר גרו בשני בתים הנותרים – הרי חמשה, וילד אחד משכינה אחרת, אשר בא לשחק אצל ילדי אלו הבתים. ועד עת המנחה הניחום בפרוזדור של בהמ"ד תנ"ך. <דף מד> ובעלות המנחה הובלו בכבוד גדול לחצר המות ¹⁹¹ על ארבעה מטות כבודות, וכל העיר הלכו ללוותם, וספדו עליהם מספד מר. ולמחרת יום ההוא באו למנוחתם בכבוד, כי נקברו אצל גדולי העיר נגד בית הטהרה. יתן ד' וירפא שבר בת עמו בקרוב, אמן.

וביום ג', פ'רשת] תצוה, 9טין הנ"ל, ¹⁹² נגמר השלום ממלחמה המרצחת אשר היתה בשנה העברה. ¹⁹³ ותלו סביב המאיסטראט ¹⁹⁴ דגלי כל מלכי אירופיא, ובלילה שלאחרי הדליקו נרות הרבה בכל העיר, ונעשה פאראד ¹⁹⁵ גדול. יתן ד' וישלים גם אתנו, וינהלינו בקרוב אל אדמתינו בביאת הגואל, אמן.

יום ועש"ק [ו' ערב שבת קודש], ויקפ"ק [ויקהל-פקודי], 26טין אדר, ¹⁹⁶ נתתי התפילין שלי להגיהם להסופר ר' חיים צבי. ¹⁹⁷

וביום ב', פ'רשת] ויקרא, 29טין אדר, ערב ר"ח [ראש חודש] ניסן, ¹⁹⁸ מתה אמי מורתי שרה דיסא בת ר' יוסף. ועזבה חלדה בשנת השמ[ו]נה וארבעים ללידתה. ¹⁹⁹ יתן ד' ויארך ימיו של אבינו, ויחיל[ה] את אמינו בקרוב בתוך שאר מיתי עמו ישראל, אמן. וביום ה', פ'רשת] אמור, ט"ו אייר, ²⁰⁰ המליטה לי זוגתי למז"ט [למזל טוב] בן זכר. וביום ה', פ'רשת] בהב"ח [בהר-בחוקותי], כ"ב הנ"ל, ²⁰¹ הכנסתיו למז"ט בביתו של א"א [אברהם אבינו]. וקראתו שמו בישראל יוסף, אחר שם אבי אמי ז"ל, ואז נחמתי אחרי אמי. יתן ד' ויארך ימיו [ושנותיו, ויקיים בנו מאמר חז"ל 'ולד בן זכר במשפחה נתרפאה כל המשפחה'. ²⁰²

ובתוך השבוע הבן ²⁰³ שלי היה 1 מאיי של חדשי האומות. ²⁰⁴ ונגמר אז בשלימות המאסין ²⁰⁵ של תהלוכות המים ²⁰⁶ בתוך העיר אשר התחילה להתייבד בסוף הקיץ של שנת תרל"ח על אלו האופנים: שתהלך על פני כל העיר על משך שבעה וויאראסט, ²⁰⁷ ובסוף כל חמשים קלאפטער ²⁰⁸ יהי' [פאזארנעם קראנט ²⁰⁹ לעת שריפה ר"ל [רחמנא לצלן]. והבע"ב [והבעלי בתים] אשר ירצו להמשיך המים לביתם או לחצירם, ישלמו ששה ר"כ [רובל כסף] בעד כל קלאפטער שימצא באמצע הרחוב עד הקראנט ²¹⁰ שלו, ואח"כ יתנו 20 ק"פ [קופייקות] ²¹¹ בעד כל מאה הין מים. ²¹² וההכנסה מזה עד חמשים שנה יהי' [ה] שייך להבע"ב [להבעלי בתים] מייסדי המאסין, ואחר משך הנ"ל יהי' [ה] שייך לקאזנא. ²¹³ וביום הראשון של חדש מאיי דשנת 1879 התחילו הבע"ב והבעלי חצירות לשלם בעד המים, כי עד יום הנ"ל נטלו בחנם. יתן ד' ונזכה בקרוב למי השילוח, ולמים המפכים שעתידים להיות יוצאים מתחת מפתן בית קודש הקדשים, ²¹⁴ אמן.

215 [תרמ"א]

<דף נא> שקלאווער בראם, ²¹⁶ ואז נשרפו כמה בתים. ²¹⁷ וזאת האחרונה הכבידה ג"כ [גם כן]. ונשרפו כמה חומות ובתים. ²¹⁸ ובתוך העשרה שריפות האלו

ניסן.¹⁵¹ ובימים הראשונים של פסח הי' [ו] המים בתקפם בתוך הבית. ונהפך אז חגיגו לאבל. ואמי ואחותי מינע זלאטע נתאכסנו בבית שילם שיינין. אך על ימים האחרונים הלכו המים מתוך הבית לגמרי, ואמי ואחותי נכנסו¹⁵² לתוך הבית. יתן ד' לשנה הבאה בירושלים, ונזכה לראות שטף ברכות תחת שטף המים, אמן.

ביום ג', פ' [רשת] אמור, ד' אייר,¹⁵³ גמלתי את בתי פייגא לאה בשעה טובה ומוצלחת.¹⁵⁴ יתן ד' ותשכח מהרה על חלב אמה, וד' ינהלינו בקרוב אל ארץ זבת חלב ודבש, ויכפר פשעים למען גמולי חלב שלא פשעו,¹⁵⁵ אמן.

יום ד', פ' [רשת] שופטים, ער"ח [ערב ראש חודש] אלול,¹⁵⁶ הוחלט אצלי לעשות גדר וסיג בענין הסתכלות בנשים, היינו לא להסתכל בשום אשה, אחת פנויה ואחת נשואה, אחת ישראלית ואחת נכרית, כלל כלל לא, חוץ מן הקטנות.¹⁵⁷ אך כל זה אמרתי בפירוש 'בלי נדר', כי שגיאות מי יבין.¹⁵⁸

ובסוף השנה נעשה פלא גדול בעירינו, היינו שר' שניאור הענין¹⁵⁹ אשר בנה בית חדש במקום שהיה בית ר' יהודא ק"ג¹⁶⁰ קודם השריפות של שנת תרל"ד, נכנס במרה שחורה ובעצבות גדול מחמת הדחק שדחקתו בנין ביתו.¹⁶¹ ומרוב שגעונו קץ בחייו, עד שביום ב', פ' [רשת] נצוי [נצבים-וילך], ח"י אלול,¹⁶² מצאוהו תלוי בביתו. ובשעות אחדות נודע זאת למושלי העיר, והושיבו שם שומר לב ל יקברוהו קודם דרישה וחקירה הטב.¹⁶³ ולמחר, ביום ה"ג [השלישי], היה שם הסלעדעוואטיל,¹⁶⁴ ועשה סלעדסטווע¹⁶⁵ על נכון, ולערב הובל לבית הקברות, ושם חנטוהו ונקבר בבזיון.¹⁶⁶

אור ליום ועש"ק [ו', ערב שבת קודש], פ' [רשת] האזינו, א' ער"ה [ערב ראש השנה] דשנת תרל"ט,¹⁶⁷ כאשר ראיתי שעזרני ד' להתמיד חדש שלים [חודש שלם] בגדרי אשר גדרתי לי בענין ההסתכלות בנשים, <דף מג> הוחלט אצלי להיות מעלין בקודש.¹⁶⁸

וקבלתי על עצמי עוד שני דברים, היינו שלא לדבר בגנות שום אדם בעולם שלא בפניו, והשניה הוא לכוון פירוש המלות במקומות אשר החמירו חז"ל ביותר, היינו ב"ח ברכות של תפילה,¹⁶⁹ ובג' פרשיות של ק"ש [קריאת שמע],¹⁷⁰ ובקאפיטיל¹⁷¹ 'לדוד אלך' של נפילת אפיים,¹⁷² ובפסוק 'פותח את ידך' של 'תהלה לדוד'.¹⁷³ וגם ע"ז [על זה] אמרתי בפירוש 'בלי נדר', מחמת הטעם הנ"ל.¹⁷⁴ יתן ד' ויזכני לקיים מה שקבלתי, ועוד יותר, אמן.

למחרת ליל הנ"ל, הוא יום ער"ה,¹⁷⁵ הלכו מפה החיל תוגרמה שהי' [ה] בפה בשביה.¹⁷⁶ יתן ד' וישיב שיבת ציון, אמן.

[תרל"ט]¹⁷⁷

היום יום א', פ' [רשת] נח, א' דר"ח מרחשון,¹⁷⁸ התחלתי בע"ה סדר טהרות בסדר לימודי שלמדתי ה' סדרים הקודמים.¹⁷⁹ יתן ד' ואסיימו בקרוב בירושלים עה"ק [עיר הקודש] בביאת גואל, אמן.

בש"ק [בשבת קודש], פ' [רשת] משפטים, ער"ח [ערב ראש חודש] אדר,¹⁸⁰ אירע סיבה בבהמ"ד [בבית המדרש] של הגביר מיכל צייטלין,¹⁸¹ היינו שהשמש הדליק נר יא"צ¹⁸² והעמידה סמוך לארון הקדש, ובלילה נפלה הנר לדלתי האה"ק [הארון הקודש], ונשרפו הדלתות עם ספר תורה אחת עד גמירא, ומהס"ת [ומהספר תורה] השניה נשרפו העצי חיים.¹⁸³ עד שאנ"ח [שאנשי ח"ל] אחד מנטורי קרתא,¹⁸⁴ ראה האש דרך החלון, ונכנס וכבה האש.

והקהל לא שמו לבם על זה, ולא התענו, ולא הודיעו זאת לכל העיר, כדין ס"ת שנשרף שכל העיר מחוייבים להתענות על זה.¹⁸⁵ עד שביום ה' שאחרי, הוא יום ה',

יתן ד' נוראה בקרוב בבנין בהמק"ד [בית המקדש], אמן.
ש"ק, [פרשת] בראשית, 26 טטין תשרי,¹¹⁶ מת הישיש דעירנו ר' נחמן סינעלניק, בן מאה וששה שנים. לא פחות.

<דף מא-> יום א', פ' [רשת] ויצא, ג' כסלו,¹¹⁷ המליטה זוגתי רחל בת. ולמחרתו ביום השני קראתי במז"ט שמה פייגא לאה.¹¹⁸ יתן ד' ויאמר לצרותי די, ותהיה בת תחילה [סימן] יפה לבנים,¹¹⁹ וניזכה לגדלה לחופה ולמע"ט [ולמעשים טובים] באריכות ימים ושנים, ולראות עוד בנים ובנות, אמן!

ביום ג', [פרשת] אמור, 11 טטין אייר, 12 טטין אפריל של שנת 1877,¹²⁰ התחילה מלחמה גדולה בין רוסיה ותוגרמה.¹²¹ וביום א', [פרשת] תצא, 3 טטין אלול, 31 טטין ייול¹²² בשנת ה"ל,¹²³ התחילו ליקח לאנ"ח [אנשי חיל] האפאלצענצעס הנזכרים בדף ל"ח ע"א.¹²⁴ ולקחו בסכום מסוים, היינו מאה ושמונים וששה אלף מכל [ה]אימפריא, ועל עירינו הגיע החשבון לששים ותשעה.¹²⁵ וברוב מקומות נשאר גם משנת 1876, אשר לא הגיע המספר להנומער שלהם. אך בעירינו הגיע [המספר] גם באותן של שנת 1875, אך האפאלצענצעס משנת ה"ל נשבעו ונפטרו לביתם עד הצורך הגדול,¹²⁶ ושל שנת 1876 הלכו בצבא כיתר האנ"ח.¹²⁷

ובאותו יום ישיבה זוגתי רחל בחנות של מיני קטניות עם שותף אחד הנקרא אליעזר גרין שפאן משקלאב.¹²⁸ יתן ד' ויתבטלו כל הגזירות מישראל, ואנכי אצליח בחנות עד שיזכיני להשליך את עסק הריבית אחר גוי.¹²⁹ כי זה כל מגמת, ואל זה תשוקתי כל הימים. ימלא ד' משאלותי וישלח לנו גואל צדק במהרה ב"א [בימינו, אמן]!
ביום ב', [פרשת] תבוא, 11 טטין אלול, 9 טטין אאגוסט דשנת ה"ל,¹³⁰ הביאו לפה בשבייה חמש מאות איש מחיל תוגרמא, אשר נלקחו לשבייה הנקרא פלען,¹³¹ במבצר ניקעפאל אשר מעבר לנהר דונאיי.¹³²

תרל"ח

אור ליום ג', לסדר מאשר שמנה לחמו,¹³³ י"ב טבת,¹³⁴ שהוא יום פטירת אבי זקיני זלה"ה [זכרו לחיי העולם הבא], סיימתי ב"ה סדר קדשים בח"ק פעמים.¹³⁵ יזכיני ד' בקרוב להתחיל גם סדר טהרות, אמן.

ביום א', פ' [רשת] פקודי, כ"ח אדר ראשון, 19 טטין פעווראר דשנת 1878,¹³⁶ נעשה שלום במלחמת רוסיה [ה] עם תוגרמה.¹³⁷ וביום ועש"ק, [פרשת] צו, י"ז אדר שני, 11 טטין מארט,¹³⁸ הודיעו מפראוויטעלסטווע¹³⁹ לכל אורפייא¹⁴⁰ על איזה אופנים נעשה השלום. והצליח אז מלכות רוסיה עד למאד, כי נגש אז במלחמתו עד שתי פרסאות מעיר המלוכה סטאמבול.¹⁴¹ אך כאשר נעשה השלום נתן בחזרה את כל חבל הבולגארייע שלקח מתחילתה.¹⁴² ונתנו לו תחת זה בקאווקאז ארבע מבצרים חזקים, ואלו הן: ארדיגאן, קארס, באטון, באייזעט.¹⁴³ וגם מזומן נתנו לו, שלש מאות ועשרה מיליאן [מיליון] כסף. גם מלאו לו מבוקשו אוד[ו]ת זערבין,¹⁴⁴ שתהיה [ה] מלוכה בפ"ע [בפני עצמה], ובולגארייע תהיה כמו שהיתה זערבין מתחילתה.

<דף מב-> ביום ד', פ' [רשת] שמיני, 15 טטין מארט¹⁴⁵ קבלתי פא"ס¹⁴⁶ ראשון מהדומע של מינסק.¹⁴⁷ יתן ד' שיהיה [ה] ראשון וגם אחרון בביתא גואל, א' [מן].

ובאביב של שנה דנא [תרל"ח] היה ג"כ [גם כן] ריבוי מים כמו בשנת תרל"א.¹⁴⁸ והיה מים על רצפת הבית כמו שני ווייערסקעס וחצי,¹⁴⁹ אך על הדרך היו יכולים להלוך על קלאטקעס,¹⁵⁰ מחמת שהגבהנו אותה הרבה מכאשר היתה בשנת תרל"א. ומחמת ששנה דנא היתה שנת עיבור, התחילה הנהר להתגדל בר"ח [בראש חודש]

יתן ד' ויפקוד דרכי ציון האבילות בקרוב, אמן.
ובאותו הפרק חלתה אשתי בחולי שלשול דם. והיתה אז מעוברת, ומחמת זה היתה בסכנה גדולה שלא תפיל ולדה ר"ל [רחמנא לצלן]. אך ב"ה, כי הפליא חסדו לי ושלח מרפא לתחלואיה, ובמשך חדש ימים עמדה על מעמדה הראשון. והוצאות רפואותיה עלה קרוב לעשרים ר"כ. יתן ד' וישלח רפואה שלימה לכל חולי עמו ישראל, אמן.

תרל"ו

מוש"ק [מוצאי שבת קודש], [פרשת] חיי שרה, 23טין חשון,⁹⁷ התחיל לזוב ממנה זוב דמה בלי הפסק, עד יום ב', [פרשת] תולדות, 24טין הני"ל. ובעצם <דף מ> היום הזה, שעה שנים עשר, ילדה ולד מת. ומחמת זה היתה בעצמה בסכנה גדולה. עד שב"ה, ביום ב', [פרשת] ויצא, 2טין כסלו,⁹⁸ התחילה לזוז מן המטה. יתן ד' ותשוב לאיתנה בקרוב ויזכיה לשנה הבאה בולד של קימא, ויסמוך לכל נופלי עמו ישראל בקרוב, אמן.

יום ה', [פרשת] בא, ר"ח שבט,⁹⁹ ירדתי משולחן אבי, אשר עד הנה אכלתי על שולחנו בעד אגורת כסף שלי, אשר התחלתי ליתן לו מיום ר"ה [ראש השנה] דשנת תרל"ה¹⁰⁰ סך 8 ר"כ בכל חדש. וכעת עליתי על שולחן עצמי. יתן ד' ויזכני בנינים ובבנות של קיימא, ואזכה לראות שגם הם יעלו על שולחן עצמם.

יום ד', [פרשת] פקודי, 26טין אדר,¹⁰¹ בא לעירינו סופר אחד מעיר סענע,¹⁰² איש תם וי"א [וירא אלוהים], ומחמת זה נזכרתי שכבר עבר עלי יותר משלש שנים אשר לא הגהתי התפילין שלי. ונתתי לו אז, והגיהם לי באר היטב. יתן ד' ויזכני לעשות כן בכל שלש שנים, אמן.¹⁰³

אותו השנה היה שבת קודש ערב פסח.¹⁰⁴ וביום ג', א' דחוו"מ [דחול המועד],¹⁰⁵ עזבתי את הסרסר¹⁰⁶ שלי מנחם ראובן הכהן.

גם ריבוי המים היה באותו האביב,¹⁰⁷ והגיעו עד רצפת הסוכה.
מתוך הדברים נזכרתי שנשמט ממני בהחדשות של שנת תרל"א,¹⁰⁸ לכתוב גם ריבוי המים שהיה אז, שנכנסו בתוך הבית, ויותר מרבע ארשין¹⁰⁹ מים היה על הרצפה. גם הדרך של הרחוב שטף כולו, ולא היה מבוא לכל הבתים העומדות אצלינו רק ע"י ספינה ורפסודה. ואבי ואמי ואחיותי עזבו את הבית ונתאכסנו בבית ציפע שעפערין. רק אני לא עזבתי. חוץ מש"ק אחד אכלנו אני ואבי ולנינו בבית ר' שניאור בהרב, מחמת כי בשבת לא היה אפשר לילך על ספינה ועל רפסודה. ואמי ואחיותי היו אז בביתינו, כי המים הלכו מן הבית, רק הדרך היה עדין במים. ובשנה דנא נחסר ארשין שלם¹¹⁰ מגובה המים שהיה אז.

יום א', [פרשת] וילך, 28טין אלול,¹¹¹ נכנסנו במז"ט [במזל טוב] לבהמ"ד החדש דליבאוויטש, אשר נגמר בו ביום כלול בהדרו. ותפילת מנחה של אותו היום היה תפלה הראשונה בבהמ"ד החדש. ור' ישראל מנחם לויט נתן חצי שטאף¹¹² מ"ש [יין שרוף] עם שני לקח, עבור להיות ש"ץ [שליח ציבור] לאותה מנחה.¹¹³

תרל"ז

ביום א', [פרשת] האזינו, 6טין תשרי תרל"ז,¹¹⁴ עשינו חנוכת הבית,¹¹⁵ ונמשך ג' ימים רצופים. ונאסף נדבות מאנשי עירינו באלו הג' ימים יותר ממאה וחמשים ר"כ.

וביום ועש"ק [ו' ערב שבת קודש, פרשת] תולדות, 1 נאייאבר, ⁶³ התחילה הגזירה החדשה אשר יצא מאת הרוממ[ו]ת ע"ד [על דבר] החיל, ⁶⁴ אשר כל זכר באימפערייע ⁶⁵ מחוייב למשוך בגורל פעם אחד בימי חייו מיום שעבר עליו שנת העשרים, וממי שמשך גורל ראשון התחילו לפקוד בצבא. ⁶⁶ וכאשר באו לאחד מג' משפחות המיוחסות, הנקראים 1 ראזעראד, ⁶⁷ 2 ראזעראד, 3 ראזעראד, דלגו הנומער ⁶⁸ שלו והתחילו מנומער שלאחריו, וכמו כן דלגו גם את אשר ראו בעיניהם שאינו ראוי לעבוד בצבא. והלכו בסדר זה עד שהשלימו כל המספר המחוייב מאותו הגליל. ⁶⁹ והאנשים הנשארים מאלו שמשכו בגורל, הן אלו הנשארים מחמת יחוסם, והן אלו שמשכו נומערין רחוקים, אלו ואלו נקראים אפאלצענעס, ⁷⁰ ולא יבקשו אותם כ"א [כי אם] לצורך גדול, אך אותם שיצאו מחמת מומם, הם יצאו לחפשי לגמרי. ⁷¹ כל ה"ל יצא לאור ביום ה"ל. ותחילה היה הגזירה על החדשים אשר מקרוב באו, ברוויזע משנת 1871, לעמוד בפני הקאמיסייע ⁷² ולהתראות בעיניהם על נארוזנעם וויד, ⁷³ שיכירו הם שנותיהם, אם באמת כתבו את עצמם, ורבים מהם הכירו על שנת העשרים וא'. ⁷⁴ וזה היה בעירינו מאהליב ביום ה"ל.

וביום ב' [פרשת] ויצא, 30טין ה"ל, ⁷⁵ היה הפריזיו, ⁷⁶ היינו שנקרא כל אחד אשר עמד בשנת הכ"א לקאמיסייע, ושם קראו לפניהם את המיוחסים הנקראים ראזעראדין. וביום ג' ה"ל היה הגורל, ונמשך עד אחר חצות הלילה. וביום ה' ה"ל התחיל הפריזיאם. ⁷⁷ וביום ה"ל הגיע לי מכתב ממינסק, שאסע גם אני לשם לעמוד על נארוזנעם וויד. וכה עשיתי, ונסעתי ביום ה"ל, ובאתי על ש"ק למינסק. וביום ב', [פרשת] וישלח, 10טין ה"ל, ⁷⁸ עמדתי שם על נארוזנעם וויד. <דף לט> וב"ה, שהכירו שנותי האמתיים, כאשר כתבתי א"ע [את עצמי] ברוויזע כ"ה שנים. ⁷⁹ וביום ד' ה"ל באתי ב"ה בשלום אל בית אבי. וביום ה"ל נשלם הפריזיעם של עירנו. והלכו מעירינו ארבעה עשר יהודים. ⁸⁰

וביום ועש"ק, [פרשת] מקץ, 30טין ה"ל, ⁸¹ הגיע לי ממינסק מכתב תעודה מקאמיסייע על זה שיצאתי חפשי מאת הנארוזנעם וויד. וביום א', [פרשת] שמות, 15 דיקאביר, ⁸² נשלם כל הנאבארין ⁸³ מכל האימפערייע. ויצא סך הכולל מכל האנשי חיל חדשים הנקראים נאווע בראנצעס, ⁸⁴ סך מאה וחמשים אלף 150000 N. יתן ד' ויבטל מעלינו ומכל עמו ישראל כל גזירות קשות ורעות ובלצ"ג [ובא לציון גואל], אמן. בליל ש"ק, [פרשת] בא, י' שבט, ⁸⁵ חלה בני יהודא בחולי קאנבולס, ⁸⁶ ובמוש"ק [ובמוצאי שבת קודש] היה מסוכן גדול. והוספתי לו שם משה על שמו. ⁸⁷ וביום ב', [פרשת] בשלח, י"ב ה"ל, ⁸⁸ מת בחליו. ואמרתי, בלי נדר, אשר הוואחער ⁸⁹ שלו, שיסדתי בהיותו שנה, כאשר כתבתי למעלה, ⁹⁰ יתנהג כשורה כאשר נהגתי בחייו, ויהי' שייך לילד היולד לי ראשון בעזרת השם, הן בן הן בת. ואתפלל לד' שיגדור בקרוב פרצתינו בתוך פרצות עמו ישראל, אמן.

יום א', פ' [רשת] קדושים, כ"ז ניסן, ⁹¹ התחלתי בע"ה [בעזרת ה'] ללמוד סדר קדשים בע"פ, על סדר שלמדתי ארבע סדרים הקודמים! ⁹² יום ד', [פרשת] פנחס, 18טין תמוז, ⁹³ סתרו את הגשר הגדול אשר על נהר דינעפיר, ⁹⁴ והתחילו לעשות חדש כמעשיהו, בצלמו ובדמותו! וביום ב', [פרשת] עקב, חמשה עשר באב, ⁹⁵ סתרו את הבהמ"ד הגדול דליבאוויטש ⁹⁶ סתירה ע"מ [על מנת] לבנות בנין חומה במקומו ביתר שאת וביתר עז. ד' יעזרינו בקרוב לגורו.

ובאותו הקיץ נתהווה כמה חדשות בעירינו. חפרו את הגבעות, ומלאו את הבקעות, סתמו שתי רחובות ישנות, ועשו רחוב ומסילה חדשה נגד הרחוב של דויד איידעלמאן.

בברכת המינים,²¹ ורבינו, נר ישראל עטרת ראשינו, ישוב אילינו, ויכונן כסאו עד ביאת ינון²² במהרה בימינו, אמן.

יום ג', פ'רשת] נשא, ג' סיון,²³ נסעתי עם רעייתי רחל ועם בני יהודא לחוג חג השבועות בלאד,²⁴ כדאשתקד. אך אהה כי בפעם הזאת ג"כ [גם כן] מרה היתה ביאתינו לפה. כי בש"ק [בשבת קודש] פ'רשת] בהעלותך²⁵ מתה אחותי הצעירה אסתר דרייזע, ילדה בת חמש שנים <דף לו> ומחצה.²⁶ ובאנו לבית אבי ביום ג', [פרשת] שלח, כ"ד ה"ל,²⁷ והוצרכתי לאחר אבילותי עד יום ב', [פרשת] קרח, א' דר"ח תמוז.²⁸ יתן ד' ובלע המות לנצח וכו',²⁹ אמן.

אור ליום ה', פ'רשת] מו"מ [מטות-מסעי], כ"ד ה"ל,³⁰ התחיל להראות ברקיע ברוח צפונית³¹ כוכב עם שרביט ארוך.³² ותחילת יציאתו היה בשעה עשירית, והיה השרביט מתארך והולך ברום הרקיע לצד דרום עד חצות הלילה, ואז היה נראה על הארץ ארוך בערך ד' אמות.³³ ומחצות ואילך היה מתקצר והולך. ונראה באופן זה שבעה לילות רצופות עד [ועד בכלל] אור ליום ד', פ'רשת] דברים, ר"ח מנחם אב!³⁴ יום ב', פ'רשת] ואתחנן, ו' ה"ל,³⁵ היה שריפה גדולה בעירינו ברחוב שקלאווער.³⁶ ולא קטנה כמעט משריפת השולהייף דהאי שתא,³⁷ כי נשרפו בתים וחומות סך שלשים ושנים. אך אחריה מרה היה מבראשונה, כי אברך אחד מחשובי עירינו הלך להציל את רכושו מתוך האש והכהו אנשי חיל³⁸ מכות אכזריות, עד כי למחר ביום השלישי מת. וחנטוהו הרופאים,³⁹ ונקבר ביום הרביעי, ערב תשעה באב.⁴⁰

יום ש"ק [שבת קודש], פ'רשת] עקב, ח"י מנחם אב,⁴¹ נשלם שנה ראשונה ללידת בני יהודא שיחי'ה]. ועשיתי חשבון מהמעוה שקבצתי עבורו מהיום שנשלם לו חצי שנה,⁴² ונמצא בס"ה [בסך הכול] עשרים וחמשה ר"כ [רובל כסף]. והלותים בתורת עסקא על וואחער,⁴³ ועשיתי לו רייסטער⁴⁴ בפ"ע [בפני עצמן] על הלואותיו.⁴⁵ והתניתי בפירוש שבכל חדש וחדש, מתי שאעשה חשבון מריוח מעותי, אעשה ג"כ [גם כן] חשבון מריוח מעותיו. ואעשרם עישור כראוי, ודמי המעשר יתקבץ בקופה מיוחדת, ויהי'ה] שייכים לס"ת [לספר תורה] אשר בדעתי א"ה [אם ירצה השם] לכתוב עבורו.⁴⁶ ואני אמרתי למתת ידי ד', ולא אוסיף תת לו עוד כבראשונה א' ר"כ בכל שבוע,⁴⁷ כי אקוה לד' אשר יספיק לו הריחח מעות אלו על כל צרכיו. ועל חסדי המקום,⁴⁸ שהביאני עד הלום וזיכניי בבן של קימא,⁴⁹ עשיתי עבורו פרוכת וכפורת⁵⁰ של צמר נקי מהודר ביופי, ונדבתיו לבהמ"ד [לבית המדרש] שלנו, ונתלה על הארון הקודש בש"ק [בשבת קודש] דנא למזכרת עולם.⁵¹ יתן ד' ויראה הצלחה בעסקו, ויהי'ה] אך למוות ולא למחזור ח"ו [חס ושלום], והעיקר שיארץ ימים אצלינו ויעסוק בעצמו בעסק זה.⁵² והעולה על הכל שבימי ובימינו תנשע יהודא ישראל ישכון לבטח,⁵³ אמן.

<דף לח>⁵⁴ תרל"ה

יום ש"ק, 8טין תשרי,⁵⁵ הפילה אשתי זאפאריסצע,⁵⁶ תשע שבועות ושלשה ימים אחר טבילתה. יתן ד' ויסמוך נופלי עמו ישראל.

בשנת ה"ל היה יוקר גדול על אתרוגים, עד אשר בערב סוכות באו מעיר קטנה ורצו ליתן בעד אתרוג שלשים ר"כ ולא מצאו, כי בקשו מהם ארבעים ר"כ. ומחמת זה חדלתי מלקנות אתרוג בשנה דנא.⁵⁷

אור ליום ב', [פרשת] נח, ב' דר"ח חשוון,⁵⁸ נסע אבי למינסק להכניסני תחת שרו של אדום⁵⁹ ולכתביני ברוויזע שלו.⁶⁰ וביום ה' ה"ל, ד' חשוון,⁶¹ עשה כרצונו וכתב אותי ברוויזע ולקח מהם קוויטאנצייע.⁶²

יומנו של חיים אברהם שפירא ממוהילב

ההדיר מכתב היד והוסיף הערות דוד אסף

[תרל"ג]

<דף לה> וערכתי משתה גדול לקרוביי ולאהביי ושמחתי עד למאד. יתן ד' ואראה בשמחת זרעו וזרע זרעו עד עולם, אמן.¹

תרל"ד

היום יום ה', פ' [פרשת] שמות, 19טין טבת² העמדתי פאָקן³ לבני יהודא שיח' [יה], יתן ד' ויתרפא מהרה, אמן.

היום אור ליום ב', פ' [פרשת] בא, ר"ח [ראש חודש] שבט,⁴ סיימתי ב"ה [בעזרת ה'] סדר נזיקין בח"ק⁵ פעמים.

היום יום ה', [פרשת] יתרו,⁶ ח"י שבט נשלם חצי שנה ללידת בני יהודא שיח' [יה]. ונשאתי עצה בלבי לראות תכליתו ולקבץ מעות עבורו, היינו א' ר"כ [רובל כסף אחד] בכל שבוע, והקובץ על יד ירבה,⁷ אמן. גם סיימתי היום חזרת סדר נזיקין בעוד ה' פעמים, ונסכם אצלי להתחיל לחזור על ג' סדרים הראשונים.⁸ ואגב דצריכא לי כעת סייעתא דשמי' [א] בהצלחת שני דברים הנ"ל, ע"כ [על כן] הסכמתי בדעתי הסכם גמור להטיב דרכי מעט בחפצי שמים, בפרטים אחדים אשר לא נתנו ליכתוב.⁹ ואבקש את הפושט יד לקבל שבים,¹⁰ שיקיים למעלה מה שקבלתי למטה. ויחזק לבי בעבודתו לעבדו בלבב שלם כל ימי חיי, ולראות הצלחה בלימודי ויכין עצתי אוד' [ו]ת בני שיח' [יה], אמן.

אור ליום ועש"ק,¹¹ [פרשת] תזריע-מצורע, א' דר"ח [דראש חודש] אייר, היה שריפה גדולה על השולהיף¹² אשר לא היתה כמוה משריפה דשנת תר"ח.¹³ כי יצאת האש מבית המנוח בן-ציון באלטער והלכה לימין עד בית מרדכי באבריק, ולשמאל עד בית יוסף לורי' [א],¹⁴ ס"ה ארבעים בתים וחומות.¹⁵ ובתוכם בהמ"ד [בית המדרש] פועלי צדק, אשר היה על השולהיף.¹⁶ ירחם ד' ויבנה חרבות עירינו בתוך חרבות ציון וירושלים, אמן.

היום יום ב', פ' [פרשת] בהר-בחוקותי, 17טין אייר,¹⁷ נסע מפה הרב מלבי"ם¹⁸ בגזירת הרוממות,¹⁹ שגזרו עליו שלא ימצא במדינת רוסיא מחמת המסירות שהלשינו עליו אנשי בליעל באמרם שמיפר אותם מחוקי המלך.²⁰ יתן ד' ויקויים בהם מה שכתוב

JUDAICA PETROPOLITANA

ISSN 2307-9053

Scholarly Journal № 2' 2014

Научно-теоретический журнал № 2' 2014

Подписано в печать с готового оригинал-макета 12.12.2014
Формат 60 × 90 1/16. Бум. офсетная. Гарнитура Garamond Premier Pro.

Печать офсетная. Усл. печ. л. 15.

Тираж 1000 экз. Заказ № 1475

Издательство «Академия Исследования Культуры»,
197343, Россия, Санкт-Петербург, ул. Чапыгина, д. 6, лит. А

Тел.: +7 (981) 699–6595;

E-mail: post@arculture.ru

<http://arculture.ru>

Отпечатано в типографии «Литография»,
191119 Санкт-Петербург, ул. Днепропетровская, д. 8

THE HEBREW UNIVERSITY
OF JERUSALEM

האוניברסיטה העברית בירושלים
המכון למדעי היהדות על שם מנדל
מרכז צ'ייס למדעי היהדות

SAINT PETERSBURG
STATE UNIVERSITY

האוניברסיטה הממלכתית
בסנקט-פטרבורג
המחלקה לתרבות ישראל

JUDAICA PETROPOLITANA

כתב עת מדעי
ב תשע"ה

ירושלים
תשע"ה

Академия
Исследования Культуры

סנקט-פטרבורג
2014